

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

БІДЗІЛЯ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 070 (477.87)=161.2:323.11

**ПРЕСА ЯК ЗАСІБ ЕТНОІДЕНТИФІКАЦІЇ У
МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ЗАКАРПАТТЯ**

27.00.04 – теорія та історія журналістики

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук із соціальних комунікацій

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі журналістики Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Сидоренко Наталія Миколаївна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики, завідувач кафедри історії журналістики.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Сніцарчук Лідія Віталіївна, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, заступник генерального директора з наукової роботи, директор Науково-дослідного інституту пресознавства при ЛННБ.

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
Богуславський Олег Вікторович, Класичний приватний університет, проректор з навчально-методичної роботи – директор Інституту журналістики і масової комунікації.

доктор філологічних наук, професор
Поплавська Наталія Миколаївна, Тернопільський педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, завідувач кафедри журналістики

Захист відбудеться «17» жовтня 2016 р. об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.33 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут журналістики.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «09» вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат наук із соціальних комунікацій, доц.

Б. М. Носова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження інформаційного поля поліетнічного регіону на транскордонні віддзеркалює складні й наболілі процеси, які відбуваються в глобальному інформаційному обширі останнім часом. Злободенність цих проблем поглиблюється тим, що гіпотези науковців та експерименти політиків щодо формування гармонійного, неподільного інтернаціонального суспільства з єдиним і цілісним інформаційним простором чи створення злагодженого мультикультурного котла, не дали бажаних результатів. В умовах побудови нової відкритої конструкції інформаційного суспільства, активізації та глобалізації етнонаціональних процесів значно підвищується роль преси як переважно аналітичного компонента у системі ЗМІ, що не лише засвідчує наявність різних видів медіа в інформаційному просторі, а й головним чином формує зміст і сутнісні орієнтири кожної етнічної громади в умовах посилення мультикультуралізму та поліетнічності. В останні роки актуальність цієї проблеми зростає у зв'язку з проявами у світовому інформаційному просторі шовінізму, войовничого націоналізму, політичного та культурного етноциду, інформаційного тероризму й медіанігілізму в трактуванні складних національних питань. Враховуючи той факт, що медіасистема нашої держави, вибудована на радянських руїнах, так і не спромоглася виробити чіткої інформаційної стратегії щодо задоволення інтересів усього українського суспільства та водночас убезпечити його від інформаційної агресії, ці питання постають ще гостріше.

Дисертаційна робота – перша спроба системного дослідження преси Закарпаття як регіону, де поруч із періодикою, яка друкується державною мовою, функціонує й така, що вдовольняє інформаційні потреби угорської, румунської, російської, словацької, циганської та інших етноспільнот краю і сприяє збереженню їхньої національної ідентичності. Давно потребує вивчення українськомовна періодика Словаччини, Угорщини та Румунії – країн, де є території компактного проживання українських громад, що опинилися в цих державах унаслідок геополітичних обставин після Другої світової війни.

Актуальність теми водночас зумовлена зростанням ваги мас-медіа, зокрема й етнічних спільнот, у процесі побудови громадянського суспільства в Україні та в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави. Однак до цього часу у вітчизняному журналістикознавстві є значні прогалини, які вимагають уваги науковців. Недостатньо вивченими залишаються й медіа етнічних груп, що проживають на території України (угорські, румунські, словацькі, німецькі, ромські, єврейські та ін.), нагальною є потреба аналізу впливу на інформаційний простір країни засобів масової інформації сусідніх держав – членів Євросоюзу.

Стан розробки наукової теми. Проблеми розвитку та специфіка функціонування медіа в поліетнічному інформаційному середовищі досі залишаються на маргінесі вітчизняного журналістикознавства. Науковці

інших галузей, звертаючись до питань поліетнічності, лише побіжно згадують про діяльність засобів масової інформації національних спільнот. Проте зарубіжний досвід засвідчує, що ця проблема за кордоном давно є в центрі уваги науковців та належить до пріоритетних.

Розвиток медіа етнічних спільнот як складника загальної системи ЗМІ в США, Канаді та Австралії ретельно почали вивчати з 60–70 рр. ХХ ст., у країнах Західної Європи – з 80–90 рр., в Україні, подібно до Росії, – на зламі ХХ–ХХІ ст. Це пояснюється тим, що в західних країнах набагато раніше усвідомили важливість впливу етнонаціонального компонента на суспільно-політичні процеси.

Дослідження ЗМІ як вагомого соціального інституту, що зумовлює специфіку формування етнічної та громадянської ідентичності крізь призму толерантності й інформаційної безпеки національного простору держав, ролі медійного продукту для етнічної ідентифікації та самоідентифікації в сучасних геополітичних умовах, балансу національного, глобального та державницького активно провадяться вітчизняними та зарубіжними вченими. Різних аспектів цього згустку проблем торкаються у своїх в роботах К. Андреева, О. Андреева, Ф. Аракелян, С. Арутюнов, А. Баранов, Д. Белл, Ю. Бондар, В. Бріггс, В. Буряк, Ю. Габермас, І. Гердер, В. Горбулін, С. Грабовський, Л. Губерський, Л. Гудков, Т. Гобан-Клас, Б. Дарр, О. Дубас, Е. Еріксон, В. Ішук, В. Калуга, Г. Касьянов, М. Карашук, Н. Кирилова, А. Колодій, В. Кулик, В. Ліпкан, С. Павлюк, І. Паримський, Г. Почепцов, А. Наджос, В. Різун, Ю. Римаренко, Н. Сидоренко, Е. Сміт, М. Степико, М. Тиводар, Ф. Уебстер, Е-А. Шилз, Ю Ші та інші.

У царині досліджень традицій та новітніх тенденцій українських медіа, особливостей формування вітчизняного інформаційного простору, специфіки утвердження національного інформаційного медіапродукту, впливу ЗМІ на світоглядні позиції аудиторії для нашої розвідки були корисними наукові праці О. Александрова, О. Богуславського, А. Бойко, М. Бутиріної, Н. Габор, Л. Василик, В. Владимірова, С. Горевалова, Л. Городенко, В. Гоян, О. Гояна, В. Демченка, С. Демченка, М. Житарюка, В. Здоровеги, Н. Зелінської, Н. Зражевської, В. Іванова, С. Квіта, І. Крупського, В. Лизанчука, І. Лубковича, О. Мелешенка, А. Москаленка, З. Партика, О. Пономарева, О. Порфімович, Н. Поплавської, Б. Потятиника, В. Різуна, К. Серажим, Л. Сніцарчук, В. Теремка, М. Тимошика, Ю. Фінклера, Л. Хавкіної, О. Холода, О. Чекмишева, В. Шевченко, Н. Шумарової та інших.

Для реконструкції інформаційних явищ, конкретизації фактів минулого й дослідження історичних етапів формування преси національних спільнот Закарпаття та українськомовної періодики суміжних держав ми, використовуючи широкий емпіричний матеріал, одночасно спиралися на фундаментальні наукові розвідки зарубіжних (Ю. Бачі, В. Брутера, І. Ваната, Д. Галліна, І. Гватя, Д. Делетанта, М. Йіргена, М. Мацаганіса, М. Мушинки, К. Поппи, Л. Скота, О. Рудловчак, М. Фоллріхової та ін.) і вітчизняних (І. Бабинця, Л. Белея, М. Вегеша, В. Габора, Й. Дзендзелівського, М. Нечиталюка, М. Зана, Н. Сидоренко, П. Лісового, В. Микитася, О.

Мишанича, І. Сенька, С. Федаки та ін.) авторів. У розрізі вивчення історії вітчизняної журналістики й питань її періодизації до нашої розвідки дотичні наукові праці, в яких представлено етапи становлення, розвитку та функціонування українських друкованих ЗМІ, зокрема й у регіонах, що перебували під владою чужих держав та поза межами України. Цю тематику активно розробляють О. Богуславський, В. Габор, І. Крупський, С. Кость, О. Кушнір, І. Михайлин, Н. Сидоренко, Л. Снісарчук, М. Романюк, Ю. Шаповал та інші дослідники.

До проблем періодики в площині етнонаціональної ідентичності й мультикультуралізму українські журналістикознавці звертаються рідко. Окремих аспектів цього питання торкаються Л. Василик, Ю. Волощук, Ю. Колісник, І. Паримський, Н. Сидоренко, В. Шкляр, Н. Яблоновська, Ю. Ярмиш та деякі ін. Аналіз впливу закарпатської преси на формування національної ідентичності етнічних спільнот краю в українській соціальній комунікативістиці не здійснювався.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри журналістики Ужгородського національного університету: «Становлення українських національних медіа: проблеми історії, мови й теоретико-практичні новації» (індекс УДК: 070.1 (477); реєстраційна карта № 0116U003325, шифр 8А-2016), що визначена фундаментальним пріоритетним напрямом (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р., № 942). Матеріали дисертації пов'язані також із планами Центру культур національних меншин Закарпаття щодо відродження та збереження культурної спадщини етнонаціональних груп краю, а також з обласною комплексною програмою «Ромське населення Закарпаття».

Мета і завдання роботи. Цільові установки в процесі написання дисертації полягали в комплексному дослідженні специфіки функціонування українськомовної періодики та преси етнічних спільнот Закарпаття як мультикультурного й транскордонного регіону крізь призму національної та громадянської ідентифікації його мешканців. У цьому ж розрізі нашою метою було проаналізувати українськомовну періодику Словаччини, Угорщини та Румунії, де через історичні обставини живуть українські громади. Такий концептуальний підхід зумовив відповідні завдання:

- з'ясувати специфіку інформаційного чинника як своєрідного маркера у формуванні етнічних спільнот та їхніх культур з позиції соціальної комунікативістики, дослідити еволюцію формування наукових концепцій міжнаціональної комунікації;
- аргументувати причинно-наслідковий та просторово-часовий зв'язки впливу друкованих ЗМІ в парадигмі формування етнічної ідентичності та налагодження позитивної або негативної міжнаціональної комунікації, виявити специфіку взаємозв'язку між розвитком медіа етнічних спільнот та піднесенням національного й культурно-просвітницького руху громад;

- запропонувати концептуальні критерії використання терміносполук для позначення засобів масової інформації етнонаціональних спільнот з метою уникнення подвійної семантики та оцінної якості;
- визначити суспільно-історичну специфіку, проблеми й основні етапи формування закарпатського поліетнічного інформаційного континууму та особливості його функціонування під владою різних країн та державних утворень;
- дослідити специфіку зародження, етапи піднесення, причини утрудненої діяльності в окремі історичні періоди й особливості сучасного існування преси, що задовольняє інформаційно-комунікаційні потреби угорської, румунської, російської, ромської, словацької та інших етнічних громад Закарпаття, вивчити питання атрибутивності «русинської» періодики;
- схарактеризувати культурно-просвітницьку роль, історичну специфіку розвою й особливості сучасного функціонування українськомовної періодики Словаччини, Угорщини та Румунії як засобу збереження національно-культурних традицій народу;
- запропонувати схему механізмів щодо вироблення інформаційної стратегії розвитку цього поліетнічного регіону з урахуванням його транскордонного розташування та з метою побудови стабільної інформаційної системи й мінімізації іноземної медійної агресії.

Об'єктом дослідження є друковані засоби масової інформації Закарпаття як поліетнічного регіону та українська преса суміжних держав.

Предмет наукової роботи – періодика як засіб етнічної ідентифікації в мультикультурному інформаційно-комунікаційному середовищі.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1845 року, коли на Закарпатті з'явилася перша угорськомовна газета («Kassa–Ungvári Hirdetményi Lap» («Кошицько–Ужгородський інформаційний листок»)), до нашого часу. Такий зріз дав змогу відстежити еволюцію та роль місцевої періодики у формуванні етнічної ідентичності жителів краю, визначити функції сучасної преси в умовах розбудови громадянського суспільства.

Територіальні межі дослідження охоплюють переважно історичне Закарпаття, землі якого внаслідок геополітичних обставин опинилися в складі інших держав. Тому в контексті забезпечення інформаційних потреб етнічних спільнот аналізується українськомовна преса в суміжних державах – Словаччині, Румунії та Угорщині.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційної розвідки складає системно-цілісний підхід до вивчення соціальних комунікацій та аксіологічне призначення журналістики як сфери, здатної задовольняти широкі інформаційно-комунікаційні потреби людської спільноти від глобальних політичних та суспільно-економічних інтересів до вузьких культурно-історичних і локальних етнонаціональних запитів. Це дало можливість та підстави дослідити періодика як засіб формування й збереження національної ідентичності в умовах поліетнічного інформаційно-комунікаційного середовища. Відповідно до теми, мети та завдань роботи, під час дослідження з опертям на філософію діалектичного підходу було

застосовано такі методи: гносеологічний – для конкретизації й уточнення змісту наукових дефініцій, що є ключовими для позначення ЗМІ порівнених етнонаціональних спільнот (підрозділ 1.3), історико-генетичний – для розкриття послідовності формування, спадковості й трансформації функцій етнічної інформації від примітивного поділу «свої» – «чужі» до широкого задоволення інформаційно-комунікаційних потреб власного етносу (підрозділ 1.1); історико-хронологічний та історико-порівняльний – для характеристики суспільно-історичних умов зародження (підрозділ 2.1), виокремлення основних періодів становлення й розвитку закарпатського інформаційного континууму (підрозділ 2.2), специфіки його існування в умовах різних державних систем (підрозділи 2.2; 2.3); структурно-функціональний – для виявлення змін у типології крайових друкованих медіа в процесі українського державотворення (підрозділи 2.4.1; 3.1), виокремлення нових тенденцій преси в умовах інформаційної глобалізації (підрозділ 2.4.2), з'ясування ролі регіональної періодики у формуванні (підрозділ 1.3;) та збереженні національної ідентичності (підрозділи 2.4.3; 3.2; 3.4). Метод теоретичного узагальнення й порівняння використано для дослідження специфіки розвитку українськомовної періодики в Словаччині (підрозділ 4.1), Угорщині (підрозділ 4.2) та Румунії (підрозділ 4.3.). Спираючись на структурно-типологічний підхід та узагальнення медійних явищ, використано прогностичний метод для характеристики подальшого розвитку новітніх тенденцій, що можуть негативно впливати на імідж та інформаційну безпеку держави (підрозділи 3.4; 3.5; 3.6). Для вивчення реальної та потенційної читацької аудиторії використано елементи соціологічного опитування. Дослідження культурно-просвітницьких ознак преси Закарпаття зумовило використання міждисциплінарного підходу. Усе разом дозволило розкрити специфіку та взаємозв'язок крайової періодики з процесом етнічної ідентифікації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед у здійсненні ґрунтового аналізу періодичних видань Закарпаття з урахуванням поліетнічної інформаційно-комунікаційної складової й транскордонного розташування регіону та розгляду українськомовної преси суміжних держав крізь призму вираження національної ідентичності. Повнота і глибина дослідження досягається завдяки розгляду специфіки та особливостей функціонування періодики як вияву етнонаціональної соціальної комунікації, зумовленої просторово-часовим контекстом. Наукова новизна результатів дослідження конкретизується в таких положеннях.

Уперше:

– визначено основні історичні етапи формування закарпатського інформаційного поліетнічного континууму та схарактеризовано специфіку функціонування й розвитку періодичних видань як його складової за ознакою мови та етнічної ідентичності залежно від інформаційної політики держави (державного утворення), до складу якого входив регіон;

- введено в науковий обіг з історії журналістики 298 періодичних видань, серед яких 276 – українськомовних та 22 – мовами інших етнонаціональних спільнот, що проживають на Закарпатті;
- в історико-хронікальному розрізі доведено, що вся преса Закарпаття (як та, яка забезпечує інформаційні потреби титульної нації, так і та, що вдовольняє потреби інших етнічних груп) виступає своєрідним маркером та засобом вираження національної ідентичності етнічних спільнот краю, встановлено взаємозалежність між розвитком періодики та піднесенням національного й культурно-просвітницького руху громад;
- досліджено історико-політичні умови, культурницьку й інші мотивації зародження, основні етапи розвитку та специфіку сучасного функціонування періодики, що вдовольняє інформаційно-комунікаційні потреби угорської, румунської, російської, словацької та ромської спільнот краю крізь призму формування етноідентичності, проаналізовано найбільш впливові видання;
- запропоновано схему покращення розвитку медіасфери поліетнічного регіону з метою вироблення інформаційної стратегії та з урахуванням транскордонного розташування, з наміром гармонізації міжнаціональних стосунків та мінімізації закордонної інформаційної агресії.

Уточнено:

- концептуальні критерії у використанні терміносполук для позначення преси етнічних спільнот, як-от: «преса національних меншин», «преса української діаспори», «етнічна преса», «преса корінного етносу»;
- розуміння специфіки інтеграції українського інформаційного простору до європейського обширу як процесу, що не стільки визначається спільним історичним минулим, межуванням державного кордону України з країнами ЄС, скільки полягає в забезпеченні та дотриманні європейських принципів зміцнення, захисту й розвитку етнічних сегментів власного інформаційного простору та в підтримці вітчизняного виробника медіапродукту;
- концепцію етнічної й міжетнічної комунікації крізь призму популяризації в періодиці історії, культури й традицій власного народу та інформації про культуру і звичаї інших націй.

Набуло подальшого розвитку:

- систематизація та періодизація розвитку журналістики на територіях, що перебували під владою інших держав, у контексті концептуального задуму створення загальної історії української журналістики, над чим кілька років поспіль працюють Науково-дослідний інститут пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, кафедра історії журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка та низка вчених;
- компаративне дослідження європейського та американського досвіду щодо розв'язання питань функціонування медіа етнічних спільнот з метою вироблення власної державної інформаційної стратегії, яка б гармонізувала дотримання в Україні європейського законодавства щодо забезпечення прав етнічних громад та мінімізувала агресивну інформаційну експансію й спекуляцію в міжнаціональній комунікації;

- питання формування позитивного іміджу України через інформаційний потенціал прикордонного регіону та за допомогою медіаресурсів українських громад, що проживають на територіях суміжних держав;
- інформаційно-просвітницька, соціально-економічна та правозахисна програма «Ромське населення Закарпаття» щодо подолання ромським етносом соціального аутсайдерства, антициганських міфів та негативних стереотипів у суспільстві завдяки регулярному, об'єктивному висвітленню в періодиці життя ромських спільнот.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного дослідження автора, в якому репрезентовані власні ідеї та наукові напрацювання, що дозволило зреалізувати мету й вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Основні концептуальні ідеї, положення та висновки, оприлюднені у вітчизняних і зарубіжних публікаціях, належать безпосередньо автору. Ідеї, положення та припущення інших науковців використані тільки для підтвердження власних ідей здобувача й мають відповідні покликання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи представлені в 1 монографії, 2 навчальних посібниках, 1 словнику (у співавторстві), 51 науковій статті, з яких 25 опубліковано у фахових, 5 – у міжнародних закордонних (4 – у наукових журналах, 1 – у матеріалах зарубіжної конференції) виданнях, та 21 – в інших наукових часописах, збірниках, матеріалах конференцій та круглих столів.

Результати дослідження оприлюднені також у доповідях і виступах на міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських та університетських наукових конференціях, читаннях та круглих столах.

Міжнародні наукові конференції: «Засоби масової інформації та становлення державності в Україні» (Ужгород, 13–14 жовтня 2000 р.), «Двадцята міжнародна конференція з української проблематики в Іллінойському університеті» (Урбана-Шампейн, США, 2001 р.), «Ромські засоби масової інформації: сучасний стан і перспективи» (Ужгород, 18 травня 2001 р.), «Українська література у загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 16–17 жовтня 2001 р.), «Олександр Духнович – визначний педагог, мислитель і громадсько-політичний діяч Закарпаття» (Ужгород, 24–26 квітня 2003 р.), «Реалізація в Закарпатській області державної мовної політики та основних положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (Ужгород, 30 листопада 2006 р.), «Сучасний інформаційний простір: журналістика та медіаосвіта» (Сімферополь–Алушта, 2006–2013 рр.), «Сучасна українська журналістика: вітчизняні реалії та європейський досвід» (Ужгород, 15–16 жовтня 2007 р.), «Журналістика 2008: українське журналістикознавство, освіта, термінологія і стандарти» (Київ, 17–18 квітня 2008 р.), «Сучасна українська журналістика і виклики XXI століття» (Львів, 15–16 жовтня 2010 р.), «Українські мас-медіа Словаччини після 1945 року та презентація в них України» (Пряшів, Словаччина, 19–20 жовтня 2013 р.), «Медіатренди та медіа 2015» (Трнава, Словаччина, 14–15 квітня 2015 р.),

«Стандарти журналістики та професійної освіти в період суспільних трансформацій» (Львів, 23–24 квітня 2015 р.), «Українські медіа в європейському інформаційно-комунікаційному просторі: історія, стан, перспективи» (Ужгород, 2013–2015 рр.), «Актуальні проблеми медіа-освіти в Україні та світі» (Запоріжжя, 3–4 березня 2016 р.) тощо.

Всеукраїнські наукові конференції: «Національна журналістика і європейський вибір України» (Львів, 13–14 квітня 2000 р.), «Мова мас-медіа XXI ст.» (Київ, 19 квітня 2001 р.), «Українська журналістика сьогодення у світовому інформаційному просторі» (Дніпропетровськ, 25–26 жовтня 2001 р.), «Українська мова в сучасному інформаційному просторі» (Київ, 21 лютого 2003 р.), «Будівничий культури: 100-річчя від дня народження П. В. Лінтура» (Ужгород, 5 травня 2009 р.), «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 2002, 2005, 2007, 2011, 2013 рр.), «Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій» (Київ, 11 квітня 2013 р.), «Громадянське суспільство і ЗМК: пошуки партнерства» (Львів, 24 – 26 жовтня 2013 р.) та інші.

Університетські конференції: 17 доповідей на щорічних лютневих підсумкових наукових конференціях професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету (1999–2016 рр.) тощо.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їхнього застосування як при розв'язанні низки академічних наукових і навчальних проблем, у тому числі – заповнення «білих плям» у галузі українського журналістикознавства, так і в державно-політичній практиці – при виробленні інформаційної політики України з урахуванням етнонаціональних факторів. У контексті євроінтеграційних прагнень концепція наукової розвідки сприятиме формуванню модерних підходів у побудові медійних стратегій України з метою якнайшвидшої адаптації вітчизняної журналістики до реалій європейського інформаційного обширу. Окремі пропозиції доцільно врахувати в державній інформаційно-мовній та гуманітарній політиці мультинаціональних прикордонних регіонів країни. Частина матеріалу дисертаційної роботи може увійти до підручників та навчальних посібників із журналістикознавства або ж бути представлена у вигляді спеціальних курсів для студентів вітчизняних і закордонних вишів. Деякі наукові оферти нашої роботи можуть бути розвинуті та слугувати для написання нових дисертаційних досліджень.

Структура дисертації зумовлена специфікою предмету, поставленою метою та основними завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація містить вступ, чотири розділи основної частини, поділені на підрозділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи становить 484 сторінки, основна частина дисертації – 364 сторінки, список використаних джерел – 45 сторінок (393 джерела) та додатки (75 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми наукової роботи, її актуальність, з'ясовано мету, об'єкт, предмет, завдання, хронологічні рамки, територіальні

межі, аргументовано методологію та методи дослідження, окреслено теоретичну й практичну значущість роботи; схарактеризовано особистий внесок здобувача, відображено апробацію результатів дослідження, представлено структуру дисертації.

У першому розділі – «Етнічний вияв соціальної комунікації: роль преси, зумовленість просторово-часовим контекстом» – з'ясовано такі питання: 1) роль та еволюція інформаційно-комунікаційної складової у формуванні етносу; 2) специфічні функції друкованих ЗМІ у збереженні національної ідентичності; 3) відмінності у використанні терміносполук «преса національної меншини», «преса етнічної спільноти», «етнічна періодика», «преса діаспори».

У підрозділі 1.1 «Інформаційно-комунікаційна складова формування етносу» розглянуто становлення та розвиток соціального комунікування як своєрідного маркера у формуванні етносу. Виокремлено дві площини комунікації, що впливали на становлення того чи іншого народу: 1) внутрішню (інформаційно-комунікаційне поле всередині самого етносу); 2) зовнішню (комунікацію з іншими етносами). Людство накопичило чималий масив інформації про близькі й далекі народи ще до епохи античності. У Давній Греції та Давньому Римі її узагальнили та вибудували у чітку систему. Головною ознакою тієї комунікації був етноцентризм і поділ народів за принципом «свої»–«чужі», а також за рівнем культурного розвитку: окультурені (цивілізовані) й дикі (варварські), еталоном виступала власна культура. Платон (427 – 347 рр. до н. е.) та Аристотель (384 – 322 рр. до н. е.) у своїх працях висловлювали відверто негативне ставлення до інших народів, вважали за доцільне поневолювати їх, обстоювали ізольований розвиток та ідею створення держави за етнічним принципом. У роботі «Закони» Платон обстоював різнорівневу комунікацію між людьми залежно від їхнього національного та соціального статусу в державі (громадянина з громадянином, громадянина з іноземцем-варваром, громадянина з рабом).

Комунікація середньовіччя супроводжувалася нищівними війнами, загальним занепадом культури та «звуженням» інформаційно-етнічного світогляду. Лише окремі свідчення міжкультурної комунікації збереглися у працях візантійських авторів Прокопія Кесарійського та Йордана (VI ст.), у «Бертинських анналах» (IX ст.) та деяких ін. Французькі філософи Ж. Бодень та М. Монтень специфіку комунікації етносів мотивують природно-географічними умовами. Буття неєвропейських народів Монтень у «Дослідах» пояснював близькістю до природи, безтурботністю існування, висунувши теорію «доброго дикуна», яка набула популярності в XVII – XVIII ст. і мала вплив на формування світоглядної позиції представників Просвітництва (Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро).

А.-Р. Тюрго, Ф.-М. Вольтер, А. Фергюсон у розумінні міжетнічної комунікації намагалися розробити схеми загальноісторичних стадій культурного розвитку людства. Злам в оцінці комунікації між етносами запропонував Й.-Г. Гердер, який поєднав загальнолюдські етапи розвитку з ідеями своєрідності будь-якого етносу, обстоюючи повноцінність кожної

національної культури. Зацікавлення етнічною інформацією зросло в першій пол. XIX ст., важливу роль у цьому відіграли романтики, які мали вплив на представників «міфологічної школи» (брати Я. Грімм і В. Грімм, А. Кун, О. Потебня, І. Срезневський, М. Костомаров, М. Максимович та ін.).

Інформаційна концепція формування етносу набула поширення в XX ст. Одними з перших її обґрунтували Н. Чебоксаров та С. Арутюнов. За цією теорією, життя етносів характеризується стійкою циркуляцією інформаційних потоків у вигляді різних форм комунікації (вербальної та невербальної), куди входить і культурна традиція.

У підрозділі 1.2 *«Друковані ЗМІ – засіб формування етносу»* розглянуто характерологічний вплив періодики на процес збереження національно-культурних традицій етносу. Роль рідномовної преси як одного з головних каналів інформаційного обміну у всіх сферах життя традиційно залишається високою. Тенденції до зростання авторитету ЗМІ як засобу об'єднання етносу засвідчують дослідження американського агентства New America Media («Нові американські медіа»). За відомостями, оприлюдненими на традиційній конференції (Атланта, червень 2009 р.), аудиторія медіа етнічних спільнот в США за останні чотири роки збільшилася на 16% (попереднє дослідження було проведене в 2005 р.) і складає 57 млн. осіб.

На Закарпатті, яке століттями перебувало під владою чужих держав, рідномовна преса виконувала надважливу роль у формуванні та збереженні мови й національних традицій місцевих українців. Унікальність інформаційного обширу краю полягає в його поліетнічності та можливості репрезентації власної культури через періодичку етносів, що тут проживають.

Новий поштовх до етнічного відродження, зокрема й друкованих ЗМІ, стався після проголошення Незалежності України. Якщо в середині 80-х років XX ст. на Закарпатті виходили 3 обласні газети («Закарпатська правда» – українською мовою та дубляж російською; «Kárpáti Igaz Szó» («Карпатське слово правди») – угорською, «Молодь Закарпаття» – українською та дубляж («Kárpátalja Ifjúság») – угорською) і 13 районних часописів, то вже 2001 р. в Управлінні у справах преси та інформації Закарпатської ОДА зареєстровано 227 періодичних видань. Із них регулярно друкуються 65 (загальний наклад становить майже 308 000 прим.). Серед них: українськомовних – 56 (загальний наклад – орієнтовно 278 700 прим.), угорськомовних, у тому числі й дубляжі, – 9 (загальний наклад – майже 26 500 прим.), російськомовних – 1 (2000 прим.), словацькомовних – 2 (1500 прим.), німецькомовних – 1 (500 прим.), ромсько-українсько-угорськомовних – 1 (2 500 прим.), румунськомовних – 2 (1000 прим.). У 2014 році на Закарпатті зареєстровано майже 300 періодичних видань. За останні роки в області збільшилося число видань національних спільнот краю: зареєстровано 20 періодичних видань угорською (разом із дубляжами), 5 – російською, 4 – ромською, 4 – русинською, 3 – румунською, 3 – словацькою, 1 – німецькою, 49 – двома та більше мовами.

У підрозділі 1.3 *«Етнічна преса», «преса національних меншин»: проблеми окреслення понять»* проаналізовано специфіку використання

згаданих терміносполук у журналістикознавстві. За радянською традицією в українській науці більше укорінився термін «преса національних меншин». У країнах ЄС частіше вживаються дефініції «етнічна журналістика» та «етнічні медіа». Терміносполукою «національна меншина» переважно користуються правознавці, етнологи й політологи. У західноєвропейській журналістиці під «етнічними медіа» та «етнічною журналістикою» розуміють конкретну діяльність ЗМІ, що задовольняє інформаційні потреби етносу, що становить меншість порівняно з корінним.

У російській журналістиці зафіксовані такі визначення періодики неросійських етносів: преса народів Росії (А. Г. Каримуллін, О. Д. Якимов), преса національних регіонів Росії (Р. П. Овсепян, Н. А. Єфімова), національно-зорієнтована преса (Н. В. Грона), іноетнічна (Ф. А. Аракелян), регіональна (М. М. Ковальова, О. І. Станько), національна (Р. У. Амірханов), периферійно-провінційна (Н. І. Анронова, Х. С. Буланцев), місцева (Х. С. Буланцев, Ф. Т. Кузбеков, Г. В. Антюхин, П. В. Кондрашов) преса. Не можемо погодитися з думкою тих науковців, які зараховують до етнічної преси або журналістики будь-які видання, що друкують матеріали на етнічну тематику (А. Гасанов), оскільки вони можуть формувати й негативне ставлення до представників певної національності.

Вирішальними характерологічними ознаками медіа етнонаціональної спільноти виступають: 1) мова, якою виходить (переважно рідною мовою етносу); 2) видавець-засновник (культурно-освітні товариства, державні органи); 3) інформаційно-тематична наповнюваність і спрямованість на конкретну етнічну групу; 4) територія поширення ЗМІ (як правило, в межах регіону компактного проживання).

Терміносполука «преса національних меншин» містить негативну оцінку якості, успадковану з радянської дійсності, коли представників окремих етносів зневажливо називали «нацменами» та вважали неблагонадійними. Паралельно доцільно вживати терміносполуки «преса етнічної спільноти», «періодика етнічної громади». Натомість поняття «преса діаспори» іноді застосовується некоректно, очевидно, за аналогією до таких: преса української діаспори в Великобританії, США тощо. Однак діаспора утворюється внаслідок насильницького чи добровільного переселення, тому емігранти не становлять корінний етнос держави. Використання поняття «преса угорської, румунської, словацької діаспори в Україні» є недоречним, оскільки ці етноси віками проживають на певній території Закарпаття.

У другому розділі – **«Проблеми та етапи формування закарпатського інформаційного континууму»** – проаналізовано такі питання: суспільно-історична специфіка зародження періодики на Закарпатті; особливості функціонування крайових ЗМІ під владою чужих держав та в умовах радянської системи; закарпатська преса в процесі українського державотворення як чинник розбудови громадянського суспільства; розширення типології крайової періодики в умовах інформаційної глобалізації та її роль у формуванні та збереженні національної ідентичності.

У підрозділі 2.1. «*Суспільно-історична специфіка зародження періодики на Закарпатті*» досліджено складний процес зародження друкованих ЗМІ регіону. Через перебування тогочасного Закарпаття у складі чужоземної держави слід говорити про появу двох видів преси: 1) зародження умовно рідномовної преси, оскільки вона друкувалася штучною мовою, часто не зовсім зрозумілою навіть закарпатській інтелігенції; 2) про початки іншомовної преси, призначеної для жителів регіону, зокрема з метою поступової асиміляції русинів-українців в угорськомовному середовищі.

Про першу угорськомовну газету на Закарпатті відомо небагато, а інформація досить суперечлива. П. Лісовий вважає, що такою новинкою була «Kárpát Hirnök»: Társadalmi, népgazdászati, s közhasznú ismeretek közlönye («Карпат гірнюк» – «Карпатський вісник»: Соціальний, народногосподарський, громадсько-освітній бюлетень), яка з'явилася 1861 р. й виходила раз на тиждень. Утім аналіз досліджень Я. Стрипського дає підстави припустити, що угорська преса на Закарпатті бере свій початок з 1845 р., що підтверджує лист-дозвіл «Намѣстничой Рады» на друкування газети «Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap» («Кошицько-Ужгородський інформаційний листок»).

Поштовх до розвою рідномовної місцевої преси у середині ХІХ ст. мав двояке підґрунтя. З одного боку, уряд дуалістичної Австро-Угорщини усвідомлював «інформаційний голод» русинів-українців, з іншого – боявся, що завезена з Російської імперії періодика зміцнювала серед русинів-українців думку про спільність із наддніпрянськими українцями. З огляду на це й почав видаватися «Галичо-Рускій Вѣстник» (1849–1850), згодом – «Вѣстник...Русинов Австрійской держави», відтак – «Земській Вѣстник» (1850–1859). Серед неперіодичних видань, що виходили на території тогочасного Закарпаття, варто згадати альманахи «Поздравление русинов» (1851, 1852) та календарі-річники «Мѣсяцеслови» (із 1853), які видав О. Духнович. Першим часописом, призначеним саме для закарпатських українців, була «Церковна газета» (1856–1857), яку редагував І. Раковський. Однак її поява не привела до докорінних змін в інформаційному просторі Закарпаття. Серед найголовніших причин цього відзначимо такі: 1) газета виходила поза межами краю, а її перевезення було справою нелегкою; 2) видавець намагався друкувати видання російською мовою, яку не зовсім сприймали закарпатські українці; 3) сам редактор видання часто потрапляв у немилість влади через свої слов'янофільські ідеї.

У підрозділі 2.2 «*Особливості функціонування періодики під владою чужих держав*» аналізуються складнощі розбудови інформаційного обширу Закарпаття, які посилювалися тим, що місцева «русько-українська» інтелігенція світоглядно не була послідовною у своїх діях, не до кінця розуміла проблеми свого народу, в періодиці та літературі не спиралася на народну мову, а часто кидалася шукати порятунку далеко за межами краю, хоч і керувалася благородною метою. Умовно розвиток журналістики на

Закарпатті після її зародження (1845–1858) та активної співпраці з галицькими виданнями (1858 – 1867) можна поділити на такі періоди: 1) преса часів дуалістичної монархії (1867–1919); 2) періодика доби Чехословацької Республіки (1919–1938); 3) преса часів національної автономії та Карпатської України (1938 –1939); 4) видання періоду гортистеської окупації (1939–1944).

Закарпатська преса періоду дуалістичної монархії умовно поділилася на три національно-світоглядні позиції: 1) русофільську («Свѣт» (1867–1870), «Сова» (1871, надруковано 5 номерів з 2 липня до 14 вересня), «Листок» (1886 – 1903), «Додаток до «Листка» (1891–1903); 2) проугорську (««Новый свѣт» (1871–1872), «Карпат» (1873–1886); 3) народовську («Учитель» (1867, 30 номерів), «Наука» (1897 – 1919), «Неділя» (1898–1916).

Новий етап крайового газетярства почався після Сен-Жерменської угоди (10. IX.1919 р.), яка підсумувала завершення Першої світової війни та засвідчила розпад Австро-Угорської імперії. У період з 1919 до 1923 рр. у регіоні налічувалося вже 35 часописів. Однією з причин інформаційного «вибуху» були певні свободи, які здобула творча інтелігенція краю у складі Чехословацької Республіки. Преса вирізнялася нечуванним національним піднесенням і тематичною різноманітністю. Значну роль у розвитку тогочасної періодики відіграв майбутній президент Карпатської України А. Волошин. Журналістська діяльність у краї стає якісно новою, а полеміка в газетах – національно свідомою й достатньо професійною.

Інформаційна ситуація на Закарпатті змінилася після Мюнхенської угоди (1938 р.), коли було створено перший автономний уряд Підкарпатської Русі (11 жовтня 1938 р), та після проголошення держави Карпатська Україна (15 березня 1939 р.). На території молодого країни видавалося 8 часописів. Найпотужнішою була столична щоденна газета «Нова Свобода» (ред. – В. Гренджа-Донський), для селянства двічі на тиждень виходила «Карпатська Україна» (ред. Ю. Таркович), національно свідомі молодь друкувала газету «Наступ» (за ред. С. Росохи), творча громада видавала літературно-мистецький місячник «Говерля» (ред. – Олесь Ольжич), карпато-український театр випускав ілюстрований місячник драматичного мистецтва «Нова сцена» (за ред. братів Юрія та Євгена Шерегіїв), для релігійної громади публікувався журнал-місячник «Благовісник» (ред. – о. Сабол (Зореслав), у Рахові виходив тижневик «Нація» (за ред. адвоката Юськова). Влада Карпатської України друкувала «Урядовий Вістник Правительства Карпатської України» (ред. – В. Гренджа-Донський). Чеська національна меншина молодого країни видавала рідною мовою тижневик «Погляди з Карпатської України» (за ред. Коваржіка). Поза межами Карпатської України, зокрема в Празі, під опікою д-ра В. Шандора чеською мовою друкувалася «Карпатоукраїнська Свобода». З березня 1939 року урядом було заплановано друкувати нові часописи («Прочухан», «Вісник з Рідного Краю» та «Молоде життя»).

Після анексії Карпатської України гортистами (7 липня 1939 р.) все медійне й культурницьке життя на Закарпатті зосередилося довкола «Подкарпатського Общества Наук» (1941 р.), яке очолив І. Гарайда (1905–1944), репресований за часів сталінщини. ПОН мало три видання: літературно-публіцистично-етнографічний двотижневик «Літературна неділя» (1941–1944), науковий щоквартальник «Зоря-Найна» (1941–1944), який друкувався українською та угорською мовами, та молодіжний місячник «Руська молодь» (1941–1944).

У підрозділі 2.3. «*Закарпатська преса в радянських умовах*» проаналізовано суспільно-історичну специфіку переходу крайового медійного простору від сповідування ідеї національно-культурної ідентичності та вдоволення інформаційних потреб етносів рідною мовою до радянських принципів агітації, пропаганди інтернаціоналізму та класової боротьби після приєднання Закарпаття до складу СРСР (1945–1946 рр.). У цей час були зліквідовані всі ЗМІ, крім комуністично-радянських. Після входу Червоної армії на територію Закарпаття й остаточного приєднання до СРСР у краї функціонували 4 крайові періодичні видання: «Карпатська правда», відтак «Закарпатська правда» (орган комуністичного осередку КПЧ, згодом КП(б)У), «Вісник Народної Ради Закарпатської України», «Закарпатська Україна» і вже після приєднання – «Советское Закарпатье» (орган Закарпатського обкому КПУ). У новостворених округах (районах) упродовж 1945–1949 рр. почали функціонувати районні газети, органи місцевих окружкомів КПУ: «Колгоспне село», згодом «Вогні комунізму» (Ужгород), «Прапор комунізму» (Севлюш, нині Виноградів), «Ленінський шлях» (Свалява), «Сталінське слово», пізніше «Ленінська правда» (Хуст), «Радянська Верховина» (Міжгір'я), «Світло жовтня» (Воловець), «Радянське село» (Перечин), «Червоний прапор» (Берегово), «Нове життя» (Іршава), «Червона трибуна», згодом «Дружба» (Тячів), «Соціалістична праця», відтак «Ленінська правда, згодом «Зоря Рахівщини» (Рахів), «Прапор перемоги» (Мукачево), «Карпатська зірка» (Великий Березний). В Ужгородському університеті почали друкувати газету «За більшовицькі кадри» (з 7 листопада 1951 року), згодом «Радянський студент» (з 14 листопада 1952 року) і нарешті «Ужгородський університет» (з 1 січня 1989 року).

Аналіз матеріалів, які публікувалися в тогочасній закарпатській періодиці, засвідчує, що вони не сприяли процесу національної ідентифікації закарпатських українців і тих національних меншин, що проживали в краї, а були класового, компартійного спрямування і мали на меті виховати не патріота, а громадянина-інтернаціоналіста. Інформаційний обшир краю в радянський час пройшов кілька етапів: 1) ліквідацію демократичних традицій в інформаційному просторі Закарпаття, становлення однопартійної преси з жорсткою цензурою, єдиним, монолітним поглядом на життя, із культом особи, придушенням етнічних ЗМІ та національно-культурного життя меншин краю (1945–1955); 2) послаблення тоталітарного тиску й зародження інакомислення в національно-інформаційній політиці, підсиленого й революційними подіями в сусідній Угорщині (1956 – 1965), що закінчилося з

новою хвилею політичних арештів (від 24 серпня до 4 вересня 1965 р.) у містах України за звинуваченням в «антирадянській агітації та пропаганді»; 3) посилення тоталітаризму, поновлення боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» після друку в «Правді» (16 грудня 1965 р.) статті секретаря Львівського обкому компартії В. Маланчука «Сила великої дружби» про рецидиви українського буржуазного націоналізму та поява самвидаву (1965–1985); 4) перебудову функцій та призначення журналістики, активізацію національно-культурної комунікації, спроби відновлення системи багатопартійної преси, регенерації питання про національну ідентичність (1985–1991).

У підрозділі 2.4. *«Періодика Закарпаття в умовах українського державотворення як чинник розбудови громадянського суспільства»* розглядаються питання про розширення типології преси, специфіку функціонування періодики в добу інформаційної глобалізації та роль ЗМІ у формуванні та збереженні національної ідентичності.

У підрозділі 2.4.1 *«Розширення типології місцевих друкованих медіа»* аналізуються кількісні та якісні зміни закарпатської періодики в новітній час. Після проголошення незалежності України на Закарпатті розпочалися активні суспільні події, які сприяли бурхливому, романтичному, але в основному безсистемному розвитку місцевої преси. За накладом, вказаним у виданнях, та згідно з відомостями Управління у справах преси та інформації Закарпатської ОДА, рейтинг крайової періодики такий: «Новини Закарпаття» (від 4 590 до 43 477 прим.), «РІО (Реклама Інформація Оголошення)» (20 000 прим.), «Старий замок» (19 200 прим.), «ФЕСТ» (10 110 прим.), «Трибуна» (7 500 прим.), «Срібна Земля» (7 000 прим.), «Європа-Центр» (від 5 000 до 8 000 прим.).

У новітній період на Закарпатті, за нашими підрахунками, з'явилося 12 журналів: «Благовісник» (1991), «Карпатський край» (1993), «Тиса» (1993), «Екзиль» (1994), «Nyomkereső» («Ньомкерешив» – «Слідопит», 1995), «Віночок» (1998–2000), «Айно» (1999–2000), «Наш рідний край» (1999 – 2001), «Dóvera» («Довіра», 2000–2002), «Шефу на стіл» (2003), «Élet-jel» («Ийлет ел» – «Серцебиття», 2008), «Журналіст Закарпаття» (2012).

З огляду на засновника закарпатські друковані ЗМІ, що виходять порівняно регулярно, можна поділити на такі групи: 1) видання, засновниками яких є державні органи влади, установи, організації («Новини Закарпаття», «Kárpáti Igaz Szó», «Відомості міліції» та ін., всього 26); 2) періодика, заснована політичними партіями, громадськими організаціями й творчими спілками («Карпатський голос», «Журналіст Закарпаття», всього 20); 3) видання, що засновані релігійними об'єднаннями (всього 12); 4) часописи, засновниками яких є редакції газет (всього 7); 5) видання, засновані комерційними структурами («РІО», «Ратуша», «Орбіта-Логос», «Старий Замок» та ін., всього 35); 6) видання, засновниками яких стали приватні особи («Чорна гора», «Краянка», «Карпатська панорама» та ін., всього 18).

Найбільша кількість періодичних видань Закарпаття визначаються як громадсько-політичні, культурно-просвітницькі та інформаційно-довідкові. Значно менше соціальних видань і зовсім невелика кількість періодики для дозвілля. Серед спеціалізованих часописів вирізняються ті, що спрямовані на професійну аудиторію («Вісник газовика», «Податкові новини», «Митний вісник», «Журналіст Закарпаття» тощо) та на релігійні громади, відповідно до світоглядної позиції читача («Православна Іршавщина», «Благовісник», «Путь к истине», «Християнин Карпат», «Új hojtás» – «Новий пагін» та ін.).

У підрозділі 2.4.2 *«Закарпатська преса в умовах інформаційної глобалізації»* проблеми закарпатських ЗМІ в Україні, зокрема й преси національних меншин, проаналізовано в контексті новітніх інформаційних тенденцій, коли після утворення незалежної Української держави почала змінюватися свідомість читацької аудиторії з етнічно-периферійної на національно-європейську. Вхідження медійного обширу Закарпаття в добу інформаційної глобалізації характеризується такими основними тенденціями: 1) процес розпочався дуже інтенсивно і став відчутно змінювати обличчя закарпатських газет, їхню інформаційну насиченість; 2) більшість часописів не має чіткої концепції чи системи використання інформації з мережі Інтернет; 3) газети, які дотуються державою, найскладніше проходять процес адаптації до нових інформаційних реалій; 4) інформаційна глобалізація відбувається паралельно з такими негативними явищами, як скорочення книгодрукування, бібліотечних комплексів та погіршення передплати газет.

В умовах інформаційної глобалізації, домінування цифрового телебачення перед газетами, особливо регіональними, стоїть завдання максимально зберегти читацьку аудиторію через вивчення смаків, уподобань та підтримки перманентного інтересу до своїх матеріалів, при цьому розумно використовуючи інформацію з глобальної мережі.

У підрозділі 2.4.3. *«Роль крайової періодики в процесі формування та збереження національної ідентичності»* аналіз сучасної закарпатської преси здійснено з урахуванням трьох важливих тенденцій: 1) у сучасних медіа етнічна тематика дедалі більше набуває домінантного, однак часто неконструктивного характеру; 2) зацікавлення ЗМІ згаданою проблемою здебільшого спричинене не глибоким інтересом до специфіки культури народів, що проживають поруч, а виникненням локальних міжетнічних конфліктів або їх латентним характером; 3) зростання впливу ЗМІ на суспільство в умовах глобалізації – з одного боку, та етнонаціональний ренесанс – з іншого, ставить перед владою завдання вчасно й виважено реагувати на потреби суспільства в коригуванні інформаційної й етнонаціональної політики держави та в управлінні нею. При цьому враховано такий важливий момент: у державах, де існують навіть невеликі іноетнічні спільноти, важливе значення має не лише збереження національної, а й формування громадянської (державної) ідентичності як категорії суспільної відповідальності за країну, в якій проживає представник цього етносу.

Активна діяльність крайової періодики посилює і серед закарпатських українців, і серед угорців, румунів, словаків, німців та представників інших етносів розуміння своєї автохтонності в цьому регіоні та формує усвідомлення не тільки національної, а й громадянської суспільної ідентичності як громадян України. Це підтверджують опитування серед етнічних спільнот Закарпаття (200 читачів віком від 18 до 70 років), що проводилися в різні роки, хоч результати не претендують на репрезентативність.

Крайові газети звертаються до проблем міжетнічної комунікації частіше, ніж загальноукраїнські, а змістове наповнення публікацій в обласних виданнях є більш толерантним. Це засвідчив аналіз підшивки 89 загальнодержавних періодичних видань (за 2004 р.). Із 3082 матеріалів, що так чи інакше торкаються проблем Закарпаття, більшість демонструють поверхове ставлення до етнонаціональної специфіки краю, примітивне розуміння традицій. Легковажний підхід до висвітлення проблем регіону, однобічний характер подачі матеріалів та методичне повторювання проблем без їх вирішення (політичне «русинство», автономістські прагнення лідерів окремих угорських партій, контрабанда) створюють в інших регіонах стереотипне уявлення про Закарпаття як про поголовну «територію проугорських сепаратистів», що живуть за рахунок контрабанди.

У **третьому розділі – «Закарпатські часописи різних етнічних груп крізь призму інформаційної політики»** – вивчено особливості становлення та специфіку функціонування преси місцевих угорців, словаків, румунів, росіян, ромів, розглянуто проблему атрибутивності русинської періодики.

У підрозділі 3.1. *«Угорськомовна періодика: типологічні особливості та її роль у задоволенні інформаційно-комунікаційних потреб»* проаналізовано основні етапи становлення, специфіку сучасного функціонування друкованих ЗМІ закарпатських угорців. Роль угорськомовної преси впродовж XIX–XX ст. у збереженні національної ідентичності то посилювалася, то послаблювалася залежності від суспільно-історичної ситуації. У період існування дуалістичної монархії (з 1867 р.), до складу якої належало Закарпаття, та після анексії краю (1939 р.) центральна угорська влада, зокрема й через пресу, намагалася контролювати всі політичні й економічні процеси та впливати на них. Угорський етнос хоч чисельно і не переважав у краї, але мав привілейоване становище, бо належав до державотворчої нації. Нами зафіксовано 33 угорськомовні періодичні видання, що друкувалися на території Закарпаття в дорадянський період.

Угорськомовна преса Закарпаття в радянський період пройшла декілька етапів, окремі з них пов'язані з частковим завмиранням угорського культурницького життя та дискримінацією угорського етносу. Єдиною газетою того часу була «Kárpáti Igaz Szó», яка протягом 1946–1967 рр. виходила як дубляж «Закарпатської правди», а з березня 1967 року – як самостійне угорськомовне видання.

Сьогодні порівняно регулярно з'являються в інформаційному обширі краю 15 угорських часописів. Частина цих видань дотаційна й перебуває у

власності держави («Beregi Hírlap», «Ungvári vidéki hírek», «Nadyszőlős-vidéki Hírek»), інші – незалежні й провадять власну інформаційну політику («Kárpátalja»). Партійної періодики серед угорськомовних видань практично немає, хоча й були спроби створити орган соціал-демократичної партії (об'єднаної) – газету «Notármenti szocialdemokrata» Цікавим явищем є дитяча («Babita» – «Чубчик»), скаутська («Nyomkereső» – «Слідопит») та релігійна («Új hojtás» – «Новий пагін») преса.

Угорський етнос Закарпаття, пройшовши шлях соціально-політичних потрясінь, завдяки власним медіа зберіг мову, культуру, народні традиції й активно пропагує свої здобутки на сторінках преси рідною мовою.

У підрозділі 3.2. *«Специфіка функціонування румунськомовної преси краю»* досліджено процес розвитку рідномовної періодики румунів, третього за чисельністю етносу Закарпаття.

Першим періодичним виданням для місцевих румунів став інформаційний бюлетень «Prietenia nooadeloc» («Дружба народів», формату А 4), що почав видаватися в однойменному колгоспі с. Діброви Тячівського району (7 листопада 1957 р.) як орган компартійного осередку. 12 лютого 1958 р. замість нього з'являється газета «Дружба народів» (згодом «Дружба») накладом 530 прим., орган Тячівського райкому КПУ та районної ради депутатів трудящих як молдавський дубляж районної газети «Дружба».

Новим явищем у суспільно-культурному житті румун Закарпаття став вихід двох румунськомовних періодичних видань: щомісячника «Arşa» («Апша») Закарпатської обласної спілки «Дачія», спочатку як бюлетеня (з травня 2001 р.), згодом як газети (6 верес. 2001 р.), і газети-тижневика «Maramureşenii» («Марамурешені» – «Мараморошани») (з листопада 2001 р.). Обидва часописи задекларовані як суспільно-політичні видання з накладом по 500 прим. Аналіз газетних публікацій засвідчує, що «Arşa» приділяє більше уваги питанням історико-культурного відродження закарпатських румунів, часто друкує архівні матеріали, натомість концепція етнопатриотичного відродження в «Maramureşenii» в основному полягає у висвітленні сучасного життя закарпатських румунів, їхнього господарювання, ремесел, свят тощо.

У підрозділі 3.3. *«Словацька преса на Закарпатті як модус відродження національної ідентичності»* проаналізовано періодику, яка задовольняє інформаційні потреби однієї з найменших етнічних спільнот краю. Інформаційно-комунікаційне, культурно-просвітницьке становище словаків на Закарпатті упродовж ХХ – поч. ХХІ ст. кілька разів змінювалося. У складі Чехословаччини (1919–1938) словаки, разом із чехами, належали до державотворчого етносу, а отже, розширили свої можливості в рідномовній комунікації, зокрема й через періодичні видання. Але після окупації Закарпаття гортистами (1939) угорська влада ліквідувала всі чехословацькі школи.

За час перебування Закарпаття в складі СРСР (1945–1991 рр.) не створено жодної словацької газети, натомість було зліквідовано й ті

рідномовні школи, що відновила громада. Звуження словацькомовного сегмента у комунікаційному просторі посилює процеси денаціоналізації словацького етносу та призвело до того, що у 1989 році з 7329 етнічних словаків України лише 35 % (2555 осіб) назвали рідною словацьку мову, а 33% (2 433) – українську, 26 % (1890 осіб) – угорську, 5,3 % (388 осіб) – російську, 0,7 % (53 особи) – інші мови. До прикладу, перепис 1979 року зафіксував на території нашої держави 8200 словаків, з яких словацьку мову вважали рідною 42 % (3 464 особи), українську – 28 % (2309 осіб), російську – 4 %, (316 осіб), інші мови – 26% (2107 осіб).

Процес реанімації етнічної ідентичності словаків Закарпаття почався після проголошення Незалежності України. Сьогодні медійний попит словацької етнічної групи на Закарпатті забезпечують газети «Podkarpatský slováč» («Подкарпатські слóвак» – «Підкарпатський словак»), «Slovenske Slovo» («Слóвенске слово» – «Словацьке слово»), журнал «Dôvera» («Дóвера» – «Довіра»). Поява цих часописів забезпечила місцевим словакам доступ до інформації рідною мовою, розширила лінгвальний інформаційний спектр Закарпаття й дала можливість значною мірою посилити процес національної ідентифікації. Цьому сприяло звернення на сторінках словацької періодики до таких проблем: 1) переслідування представників етнічних меншин радянським тоталітарним режимом і втілення репресивно-каральної національної політики; 2) трагічна доля національно-культурних та духовних надбань словаків, що опинилися в радянській системі; 3) відродження національного шкільництва та науки; 4) реабілітація репресованих словацьких культурних та релігійних діячів; 5) функції журналістики й національної культури у формуванні ідентичності та шляхи подолання кризи ідентичності за допомогою засобів масової інформації.

У підрозділі 3.4. *«Ромська періодика як засіб просвітництва та спроба подолання соціального аутсайдерства циганського етносу»* розглянуто проблеми розвитку ромської періодики на Закарпатті.

Інформаційний попит місцевих ромів у новітній час забезпечували газета «Романі Яг» («Ромське вогнище»), інформаційний вісник «Ром Сом» («Ромське слово») та дитячий журнал «Кгаморо» («Сонечно»).

Найбільш впливовим часописом виявилася «Романі Яг», який з липня 2000 р. отримав статус всеукраїнської народної газети ромів. Серед проблемно-тематичних шарів, до яких найчастіше звертається видання, такі: Голокост ромів, збереження та відновлення історичної пам'яті й питання про компенсації ромам – жертвам фашистських репресій; соціально-економічні негаразди в місцях компактного та дисперсного проживання циган; проблеми освіти ромських дітей та шляхи їх вирішення; соціально-політичні питання в країні та світі й шляхи соціалізації ромської меншини; робота правозахисних центрів захисту прав ромів; відродження культурних традицій; конфесійна ідентичність ромів краю й України загалом; діяльність жіночих і молодіжних ромських організацій; проблема формування нової інтелігенції та еліти серед ромів; досвід міжнародної інтеграції циган у суспільні процеси; питання ромології як науки; проблеми зайнятості ромського населення тощо.

У контексті міжкультурної комунікації «Романі Яг» регулярно публікує матеріали про зв'язки ромської спільноти з іншими національними громадами Закарпаття. Серед незмінних рубрик газети – «Національно-культурні товариства Закарпаття».

У підрозділі 3.5. *«Особливості розвитку російськомовної преси Закарпаття»* досліджено проблеми цього сегмента періодики від появи таких видань у другій половині ХІХ ст. до сучасних газет.

Найперші місцеві російськомовні газети, сповідуючи слов'янофільство, намагалися обстоювати інтереси закарпатських українців, виступали проти мадяризації слов'янського населення. Однак уже в 20–40 рр. ХХ ст. русофільська преса починає шкодити українському національному руху, намагаючись довести, що закарпатці – окремішній народ, який не належить до українства. Російськомовна періодика радянського періоду на Закарпатті («Закарпатская Украина», згодом «Советское Закарпатье»), крім мови викладу матеріалів, нічим особливо не вирізнялася від української преси того часу. Питання національної російської ідентичності на сторінках тогочасної російської крайової преси порушувалися лише в інтернаціональному дусі, щоб за допомогою друкованого слова сформуванати нову радянську людину.

У перші роки Незалежності російський сегмент в інформаційному полі Закарпаття збільшився. Унаслідок реорганізації зник російський дубляж «Закарпатської правди», але з'явилися тижневики «Єдинство» (1991), згодом «Єдинство–плюс» (1993), «РІО-Пресс» (1995). Друкуються рекламно-інформаційні («РАЙТ Макс-сервіс» (1996); «База», 1997) та релігійні («Путь к истине», 1997) видання.

Найпомітнішим явищем в інформаційному полі Закарпаття виявилась обласна газета «Єдинство» («Єдинство–плюс»). В мовному аспекті газета, особливо в перші роки існування, спирається не лише на російськомовного читача, а орієнтується на широку аудиторію, пропагує загальнолюдські цінності, звертається до нагальних проблем. Толеруючи в питанні соціальної справедливості, «Єдинство», на відміну від видань інших спільнот краю, стоїть на позиціях збереження СРСР, виступає проти знесення символів тоталітаризму. У питаннях національної ідентичності газета не стільки переймається історією й традиціями росіян, скільки нищівно бореться з українським націоналізмом та обстоює інтереси новоявлених «русинів» краю. У релігійно-конфесійному аспекті часопис декларує терпимість, але підхід до таких проблем нагадує радянську світоглядну позицію. Культурницьке життя російської громади на сторінках «Єдинства» представлене вкрай слабо, не показано полеміку всередині самої російської спільноти краю про створення власного культурно-освітнього товариства. Пізніше газета так і не стала органом російськомовної громади краю.

У підрозділі 3.6. *«Проблема атрибутивності «русинської» періодики»* звернено увагу на те, що русинська преса, як і сам русинський рух, щоразу активізується у складні суспільно-політичні часи, коли вирішується доля не лише Закарпаття, а й чи не всього європейського континенту.

За останні 25 років у медійному полі Закарпаття зареєстровано 6 газет, 2 журнали та 1 літературно-мистецький додаток, що задекларували себе як русинські видання. Всі вони тяжіють до суспільно-політичної преси, хоч зареєстровані як «народна двотыжньова новинка Общества подкарпатських русину» («Подкарпатська Русь», «Русинська газета»), «общественна культурно-просвітительна новинка» («Подкарпатський русин»), «народна новинка» («Русинська бисіда»), громадсько-політичні («Підкарпатська Русь – наш край», «Айно»), літературно-мистецькі («Сад журналу «Айно»), релігійно-просвітницькі («Християнська родина») та науково-популярні («Руснацький світ») часописи.

Аналіз проблемно-тематичних шарів «русинської» періодики засвідчує її однотипність та слабку актуальність матеріалів для широкої читацької аудиторії. На сторінках цих газет повторюються одні й ті ж теми: приниження русинів у складі Української держави, домагання визнати їх як окрему націю, «українська окупація», «геноцид русинів», вимоги автономного статусу або проголошення незалежної держави. Закарпатським «русинським» часописам бракує власне атрибутивних ознак періодики, серед найголовніших їхніх рис зазначимо такі: 1) відсутність кодифікованої літературної мови (зокрема й унормованих словників), якою б послуговувалась уся преса, що визначила себе як русинська. В газетах використовуються штучні мовні утворення на розсуд кожного редактора, а також діалектизми регіону, де він виріс. Навіть такі усталені для кожної мови лексеми, як позначення назв місяців року та днів тижня, вживаються в кожному виданні по-різному (януар – янувар; фебруар – лютий – февруар; іоній – юній – йуній; септембер – сектембер; вутороук – уторок; четвирь – читвирь – четверьг); 2) брак художньої літератури, яка б створювалася закарпатською «русинською» мовою чи допомагала її кодифікації, подібно до бачванських русинів, до яких місцеві прихильники русинства часто апелюють; 3) бідність та одноманітність жанрової палітри, інформаційного й тематичного наповнення; 4) з погляду медіаправа та журналістської етики друкування інформації деструктивного, часто образливого характеру, зокрема й у питаннях, що стосуються міжнаціональної комунікації; 5) обмеженість цільової аудиторії, оскільки «русинські» часописи спрямовані здебільшого на регіонального читача старшого віку, що цікавиться суспільно-політичними питаннями вузького напрямку; 6) майже повна залежність від фінансових надходжень, переважно закордонних.

У четвертому розділі – **«Розвиток українськомовної преси в Словаччині, Угорщині та Румунії в контексті міжнаціональної комунікації»** – досліджено такі питання: специфіка функціонування української періодики в Словаччині, друковані медіа української спільноти в Угорщині як фактор відродження українства та рідномовні часописи в житті української громади Румунії.

У підрозділі 4.1. *«Специфіка функціонування української преси в Словаччині»* відстежено передумови та розвиток українськомовної періодики на території нинішньої Словацької Республіки. До 1945 р. медійні тенденції

в українців Пряшівщини та Закарпаття були майже тотожними. Після Другої світової війни на території тодішньої Чехословаччини упродовж семи років (1945–1951) видавали 8 українських газет і журналів, відновлено також програми Української студії чехословацького радіомовлення. Першими часописами для українців Словаччини стали партійні газети: «Пряшевщина» (1945–1951) та російськомовний двотижневик «Демократический голос» (1945–1948), орган російсько-української секції демократичної партії. Для дітей і юнацтва були призначені: літературний місячник «Костер» (1946–1947), орган товариства карпаторуських студентів «Возрождение», політичний тижневик «Карпатская звезда» (1946–1947), орган прогресивної молоді Пряшівщини, дитячий щомісячний журнал «Колокольчик–Дзвіночок» (1947–1950), орган Союзу молоді Карпат, «Піонерська газета» (1951–1968), орган СЦК ЧСМ, з 16 вересня 1968 року й дотепер – «Веселка». Інформаційні інтереси сільського українськомовного населення забезпечували три окружні газети: «Лабірські вісті» (1951–1960), в останній рік видання – «Лабірська газета», що виходили в Межилабірцях; «Піддуклянський хлібороб» (1953–1960), а від 1960 року – «Піддуклянська газета» в Бардієві; «Підвигорлатська газета» (1960–1964) в Гуменному. Для вірників громади русинів-українців друкувалися місячники: для православних – «Заповіт Кирила і Мефодія» (1946), далі «Свет православия» (1946–1952), а від січня 1958 року й донині знову «Заповіт Кирила і Мефодія»; для греко-католиків – «Благовісник» (1946–1949).

За останні 20 років український спектр в інформаційному просторі Словаччини значно звузився. З друкованих українськомовних періодичних видань в інформаційному просторі нинішньої Словаччини залишилися газета-двотижневик «Нове життя», літературно-мистецький журнал «Дукля» й журнал-двотижневик для русинсько-українських дітей «Веселка». Перестав виходити громадсько-політичний і літературно-художній часопис «Дружно вперед» (1951–1995). Політичні та інформаційно-комунікаційні процеси, що відбувалися на території нинішньої Словаччини в другій половині ХХ ст., а особливо на поч. ХХІ ст., приховано, поступово, але цілеспрямовано шкодять розвитку українськомовних медіа, у тому числі через зумисну підтримку русинського руху, що розколов українську громаду.

У підрозділі 4.2. *«Українськомовна періодика в Угорщині як фактор національного відродження українства»* розглянуто питання інформаційно-комунікаційного відродження української громади в Угорщині, яка за допомогою періодики прагне зберегти національні традиції й створити позитивний імідж історичній батьківщині.

На початку 90-х років ХХ ст. український комунікаційний сегмент в Угорщині мав лише етнографічне забарвлення й зберігся в церковних обрядах під час храмових свят. Із другої пол. 90-х рр. серед угорських українців розпочався процес національно-культурного піднесення, а спільнота збільшилася завдяки новій хвилі еміграції в період горбачовської перебудови та перших економічно важких років Незалежності України. У січні 1996 р. «Товариство української культури Угорщини» починає видавати

газету «Громада». Заплановане друкування угорськомовного дубляжу одразу не вдалося зреалізувати, зате відбувається інтенсивне наповнення часопису інформацією про суспільно-культурне життя спільноти та події в Україні.

Нинішня «Громада» – це інформативно насичений двомісячний журнал на 40 сторінках, який друкує матеріали паралельно українською та угорською мовами. На його шпальтах висвітлюються різноманітні проблеми українства: від історико-культурних до сучасних соціальних, політичних та економічних. Найбільшу увагу часопис приділяє культурно-просвітницькій проблематиці. Це сприяє формуванню позитивного іміджу України в Угорщині та поза її межами. Структура журналу включає постійні рубрики: «Суспільство», «Хроніка Товариства», «Поштова скринька», «Культура», «Берегиня», «Мистецтво», «У колі сім'ї», «Дитячий куточок», «Молоді пагінці» та ін. Зусиллями української громади створено (2001 р.) власний інтернет-портал (www.ukrajinci.hu), на якому, крім актуальної інформації про життя української спільноти в Угорщині (українською та угорською мовами), розміщено й номери «Громади». Доповненням української складової в інформаційному просторі Угорщини є щорічник «Календар українців Угорщини», який уміщує матеріали з історії, культури, етнографії тощо.

У підрозділі 4.3. *«Роль та місце українськомовної періодики в житті української спільноти Румунії»* проаналізовано специфіку існування й трансформації **цього медійного сегмента в інформаційному просторі сусідньої держави.**

У міжвоєнний період українці відчули жорстку політику асиміляції – цей факт визнають і самі румунські дослідники. Із травня 1949 р. українці Румунії видають газету-двотижневик «Вільне слово», яка впродовж тривалого часу була єдиним періодичним видання української громади. На її сторінках друкувалися актуальні матеріали про життя спільноти, художні твори. Часопис став платформою для розкриття творчих здібностей молодих талановитих письменників. Піднесенню українського друкованого слова сприяла Конституція Румунської Народної Республіки (1952), яка гарантувала громадянам, незалежно від національності і раси, повні та рівні права у всіх галузях життя. Пожвавлення українськомовної комунікації в тогочасній Румунії сприяло збереженню власної ідентичності й спричинилося до нечуваного піднесення культурної діяльності: рідною мовою друкувалися газети, підручники, художня література.

Занепад української періодики розпочався після раптової смерті Г. Георгіу-Дежа (1965) та приходу до влади Н. Чаушеску, політика якого виявилася згубною для етнічних громад Румунії. Посилюється цензура в ЗМІ, видавничій справі, особливо видань, які друкувалися нерумунською мовою. Тотальні стеження і контроль таємної поліції Секурітате стосувалися не лише медіа, а й усної комунікації, спілкування з іноземцем було прирівняне до злочину.

Регенерація українських медіа почалася після падіння режиму Н. Чаушеску. Сьогодні для української громади виходять 4 українськомовні («Український вісник», «Вільне слово», «Наш голос», дитячий журнал

«Дзвоник») та 1 румунськомовне («Curierul ucrainean» («Кур'єрул україніан» – «Український кур'єр») видання. Цю пресу видає переважно **Союз українців Румунії** (частково за рахунок держави). Однак згадані видання мають незначний наклад, виходять 1 – 2 рази на місяць і часто не потрапляють до читача через відсутність системи поширення. Інформаційно-комунікаційні права українців хоч і закріплені законодавчими актами Румунії, проте паралельно у державі створюються передумови для забування українцями рідної мови.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі результатів наукового пошуку представлено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявилось в теоретико-методологічному обґрунтуванні сутності інформаційного впливу періодики на процес етноідентифікації у мультикультурному інформаційно-комунікаційному середовищі Закарпаття й на національно-культурні традиції українських громад у суміжних державах. Відповідно до мети й поставлених завдань, підсумовуючи дослідження, доходимо таких висновків:

1. Інформація як сукупність знань, відомостей та досвіду, накопичених попередніми поколіннями, застосовується нащадками на практиці, відколи існує людство. У такому розумінні інформація – складова світового капіталу, куди належать набуті цивілізацією методи, технології, використання досягнень науки і техніки у виробництві, медицині, культурі, сфері соціальних комунікацій тощо. Глобалізаційні тенденції та розвиток ІТ лише посилюють процес взаємопроникнення інформації у світовому масштабі. Одночасно у межах кожного окремого етносу, незалежно від світових тенденцій, увесь час відбувається процес передачі інформації між поколіннями, що формує навички, культурні традиції, звичаї, обряди тощо. Зрештою, все те, що дає змогу індивідууму ідентифікувати себе як представника певної етнонаціональної спільноти. Міжетнічна комунікація ніколи не була простим явищем, а в процесі історичного розвитку цивілізації зазнавала всіляких змін. Одні з перших відомих людству теорій міжетнічної комунікації зародилися в епоху античності, зокрема в працях Платона та Аристотеля. В їх основі лежить ідея етноцентризму й компліментарне уявлення про власну спільноту та її звичаї. Суть міжетнічного спілкування, в розумінні Платона та Аристотеля, полягає в різнорівневості. Вищий рівень – комунікація «громадянин – громадянин», «рабовласник – рабовласник»; нижчий – «громадянин – раб або іноземець», якого теж не зараховують до громадян. З варварами, на думку античних мислителів, варто комунікувати лише з наміром їх поневолення для блага власної держави. Комунікація з рабом непродуктивна, бо він не здатен до спілкування, а повинен лише сприймати інформацію та коритися. В епоху середньовіччя, позначену нищівними війнами, інтерес до міжкультурної комунікації обмежувався релігійними книгами (праці візантійських авторів Прокопія Кесарійського та Йордана (VII ст.). За часів Відродження міжкультурна комунікація

будувалося довкола ідеї М-Е. де Монтеня про залежність розвитку етносів від природно-географічних умов та його концепції про культуру неєвропейських народів як «добрих дикунів». Представники Просвітництва (Ж-Ж. Руссо та Д. Дідро, А.-Р. Тюрго, Ф-М. Вольтер, А. Фергюсон) розуміли міжетнічну комунікацію як стадії суцільного історичного та культурного розвитку. Кардинальний поворот у судженнях про комунікацію між етносами запропонований Й-Г. Гердером, який поєднував загальнолюдські етапи розвитку з етнічною своєрідністю кожного етносу. Близьке до сучасного розуміння міжетнічної комунікації трактування запропонував французький учений Ж. Денікер на зламі ХІХ–ХХ ст. Подальший розвиток ця тема знайшла в працях М. Могилянського, П. Чубинського, Ф. Рено, М. Вебера, С. Широкогорова, Н. Чебоксарова, С. Арутюнова та інших.

2. Інформація та обмін нею в межах етносу і в процесі його комунікації з іншими етносами слугують своєрідним маркером для розрізнення «своїх» і «чужих». Етнос як соціальна група існує завдяки тому, що накопичена інформація дає об'єктивну можливість розпізнавати та визначати своїх серед інших. Комунікація дозволяє зіставляти й порівнювати свою етнічну спільноту з іншими, окреслювати своє етнічне «ми», розуміючи, що існує інформація про «них». Причому варто розрізняти дві площини такої комунікації, що впливали на становлення того чи іншого народу: 1) внутрішню (інформаційно-комунікаційне поле всередині самого етносу); 2) зовнішню (комунікацію з іншими етносами, особливо територіально суміжними). Шлях до консолідованої національної ідентичності та усвідомлення себе як етнічної цілісності проходить складно чи не в кожного народу. Преса як об'єднавчий фактор у таких процесах відіграє ключову роль, бо слугує чинником формування й утвердження національної ідентичності. Рідномовні друковані медіа від самого свого виникнення виступають своєрідним інформаційно-комунікаційним маркером етносу, що допомагає особливим чином структурувати соціальну поведінку членів етнічної спільноти. Саме тому співіснування в поліетнічному суспільстві базових етнічних цінностей, найголовнішою з яких є мова, спричиняє утворення умовних етнічних меж. Перетин цих меж породжує не лише міжетнічну комунікацію, але й загрозу денаціоналізації та асиміляції менших етносів всередині більших. Преса в такому разі (часто через національно-культурні товариства) виступає інформаційно-комунікаційним засобом збереження й популяризації мови, культури, традицій народу в іншомовному середовищі, сприяє формуванню позитивної самооцінки серед представників етнічної спільноти. Періодика допомогла об'єднатися в культурно-просвітні товариства (а почасти й створити їх) українським емігрантам, що виїхали на початку минулого століття до США, Канади, Франції та інших країн. Завдяки пресі жевріло українське життя серед інтегрованих українців на території Чехії, Польщі, Румунії, Єгипту. В новітніх умовах друковані ЗМІ стали об'єднувальним елементом серед українців-заробітчанин, що опинилися в Італії, Іспанії, Португалії тощо. Роль періодики в поліетнічному регіоні зростає з огляду на те, що, крім інформаційно-аналітичної складової як

засобу задоволення інформаційних потреб своєї аудиторії, на неї покладається ще й функція толерантного міжнаціонального комунікування з представниками інших етносів. Заразом журналістика такого регіону, прагнучи захистити свою етнічну аудиторію від уніфікації й знеособлення, зберегти свою самобутність у мові, культурі, народних звичаях, традиціях, не може забувати про загальнодержавні об'єднувальні символи громадянської ідентичності держави.

3. Використання в сучасному журналістикознавстві терміносполук для позначення преси етнонаціональних спільнот вирізняється неоднозначністю, довільністю вживання, а подеколи й заплутаністю. Серед найбільш поширених – «преса національних меншин», «етнічна преса», «іноетнічна преса», «національно-зорієнтована преса», «преса національних регіонів», «національна преса», «національно-регіональна преса», «преса діаспори». Однак поняття «етнічна преса», «національна преса», «національно зорієнтована преса» використовуються для позначення преси будь-якого етносу, зокрема й титульного, під «іноетнічною пресою» можна розуміти ті видання, що друкуються поза межами країни. Українські фахівці з соціальної комунікативістики найчастіше послуговуються терміном «преса національних меншин». З огляду на те, що ця терміносполука без врахування конкретного контексту може мати оцінну семантику та відтінок стереотипного підходу до «нацменів» як до чогось низьковартісного, вважаємо за доцільне послуговуватися також термінами «преса етнічної спільноти», «преса національної громади». Окреслення «преса діаспори» часто вживається не зовсім доречно, очевидно, за аналогією до таких, як «преса української діаспори в США, Канаді, Великобританії» тощо. Оскільки діаспору визначають як добровільне або примусове розселення значної частини представників народу за межами країни його походження, то діаспорною не можемо називати ту пресу, яка висвітлює культурно-історичні проблеми народу, що живе на своїй етнічній території, але внаслідок історичних чи геополітичних чинників опинився в складі іншого державного утворення й становить там меншість. Вирішальними характерологічними ознаками преси етнічної спільноти виступають: 1) мова видання (як правило, рідна мова етносу); 2) видавець-засновник (здебільшого фундаторами виступають культурно-освітні товариства. Іноді ЗМІ підтримуються субсидіями державних органів різних рівнів: «**Dziennik Kijowski**» («Дзеннік Кійовській»), «**Kárpáti Igaz Szó**» («Карпаті Ігоз Сов»), «Романі Яг» та ін.); 3) інформаційно-тематична наповнюваність і спрямованість видання на певну етнічну групу (видаються матеріали, які прямо або опосередковано торкаються інформаційно-культурної предківщини етносу, зв'язку з історичною батьківщиною, його ролі, місця й призначення в державі проживання); 4) територія поширення ЗМІ (зазвичай у межах регіону, де компактно проживає етнічна спільнота, в окремих випадках – у межах усієї держави).

4. Етапи формування закарпатського інформаційного континууму щільно пов'язані з процесом становлення національної ідентичності етносів, що

проживають у краї. Утвердження та розвиток української преси на Закарпатті відбувалися в складних суспільно-історичних умовах, а тривала відсутність видань рідною мовою значним чином ускладнила процес етнічної самоідентифікації закарпатських українців. Це спричинювала й агресивна інформаційна політика країн, до складу яких уходив регіон у різні історичні періоди. Культивування через періодику думок про те, що територія Закарпаття та його слов'янське населення не мають нічого спільного з українцями по той бік Карпат, уведення в дію законів, спрямованих на асиміляцію «руського» населення краю, перешкождали формуванню національно зорієнтованої преси й тим самим послаблювали процес усвідомлення української ідентичності. Наслідки такої інформаційної політики із зумисного розмивання та гальмування національної ідентичності закарпатських українців виявляються й нині, коли її відголоски спливають у вигляді політичного русинства, автономістських прагнень, що підтримуються як окремими особами всередині регіону, так і певними державами (фінансово та інформаційно). Умовно розвиток журналістики на Закарпатті після її зародження (1845–1858) можна поділити на такі періоди: 1) преса часів дуалістичної монархії (1867–1919); 2) періодика доби Чехословацької Республіки (1919–1938); 3) друковані ЗМІ часів національної автономії та Карпатської України (1938 –1939); 4) преса періоду гортистської окупації (1939–1944); 5) періодика в умовах радянської системи (1944 – 1991); 6) часописи Незалежної України (з 1991 р). Значну роль у зародженні та розвитку національної свідомості на Закарпатті відіграли «інформаційні будителі» краю: О. Духнович, О. Павлович, І. Раковський, О. Митрак, Є. Сабов, Ю. Ставровський-Попрадов, А. Добрянський, Є. Фенцик, О. Маркуш, А. Волошин та інші. Більшість із них розуміла, що брак періодики рідною мовою гальмує процес усвідомлення національної ідентичності. Роль закарпатської преси після приєднання краю до Радянського Союзу має суперечливий характер. З одного боку, декларувалася рівність усіх націй і народностей, з іншого – через медіа та регулярні інформаційно-пропагандистські заходи впроваджувався радянський спосіб життя, переслідувалися вороги народу, українські та інші буржуазні націоналісти. Завдання періодики полягало у формуванні не національно свідомої, а інтернаціональної людини. Цілеспрямована підтримка й насильницьке впровадження російської мови та ідей радянського інтернаціоналізму в усі сфери суспільно-культурного життя краю паралельно з ігноруванням культури невеликих етнічних громад призвели не лише до зникнення рідномовної періодики деяких етносів (словаків, німців, румунів, євреїв), а й до їх значної асиміляції. Процес чергового національного відродження преси етносів Закарпаття розпочався після проголошення Незалежності України. І в контексті цих позитивних змін найбільш важливою для конструктивної комунікації в інформаційному полі регіону є етнічна толерантність та сприяння виробленню громадянської ідентичності. Нинішня інформаційна ситуація засвідчує, що проблема розвитку культури народів в поліетнічному

середовищі постійно має бути в центрі уваги мас-медіа, зокрема друкованих ЗМІ, що вирізняються аналітичною складовою.

5. Преса угорської, румунської, словацької російської та ромської етнонаціональних спільнот на Закарпатті має свої типологічні особливості й позначена специфічними національно-культурними рисами, які залежно від історичних та суспільно-політичних обставин то употужнювалися, то послаблювалися. Процеси етнічної ідентифікації через рідномовну пресу в кожній національній спільноті Закарпаття має свої особливості. Якщо для угорців і в радянський час, попри репресивні заходи з національним підтекстом, все-таки зберігалася певна система рідномовної періодики, а тому угорський ренесанс у краї має риси розширення типології преси й подолання деяких «табу», то для румунів і словаків преса служить засобом відновлення етнічної ідентичності, оскільки закарпатські румуни отримували інформацію з періодики молдавською мовою, а словаки взагалі не мали ні власних ЗМІ, ні шкіл, ні церков, ні освітньо-культурних закладів. Заборона німецькомовної преси в радянський період, репресії та національно-культурні утиски німців Закарпаття призвели до того, що ця спільнота різко зменшилася через еміграцію або асиміляцію, а спроба видавати рідномовну газету («Відродження») уже в незалежній Україні завершилася невдачею. Новітня російськомовна періодика пережила складний процес через втрату росіянами статусу титульної нації, а відтак набуття комплексу «втрати великої батьківщини». Наставницько-повчальний стиль викладу в російськомовній пресі в перші роки незалежності – яскраве свідчення цього. Процес усвідомлення росіянами в нових умовах своєї кількісної меншості не тільки на Закарпатті, а й в Україні загалом проходить надзвичайно болісно, а крім того, регулярно підігривається інформаційними реляціями з боку історичної батьківщини про дискримінацію російськомовного населення. Вихід в інформаційному обширі ромської періодики став важливим фактором пробудження інформаційно-культурницької свідомості ромів та спробою подолання комплексу вторинності, про що свідчить активне висвітлення процесу відродження циганського етносу перш за все у сфері культури. Поява «русинської» періодики на Закарпатті у новітній час, з одного боку, засвідчує толерантне ставлення до «русинів», які намагаються зберегти історико-культурні традиції регіону, з іншого – демонструє кризу національної ідентичності. Все це ще й підігривається політиками закордонних держав, зацікавлених у створенні нестабільної етнонаціональної ситуації в регіоні. Аналіз «русинських» видань засвідчує, що в них існує проблема диференційних властивостей періодики як такої, головна серед яких – відсутність кодифікованої літературної мови. Після проголошення Незалежності України всі національні спільноти області мають доступ до рідномовних засобів масової інформації, значна частина культурно-освітніх товариств створила власні друковані органи. За цей час на Закарпатті в різні роки та з неоднаковою періодичністю реально друкувалося майже 20 періодичних видань угорською (разом з дубляжами), 2 – румунською, 2 – ромською, 2 – російською, 4 – русинською, 3 – словацькою, 1 – німецькою

мовами. Понад 40 часописів зареєстровані як такі, що виходять двома та більше мовами.

6. На законодавчому рівні в Словаччині, Румунії та Угорщині задекларовано державну підтримку малих етнічних спільнот у збереженні, мови, національно-культурних традицій, звичаїв та сприяння в задоволенні інформаційно-комунікаційних потреб через рідномовні медіа. Українці, які через історичні та геополітичні обставини з середини ХХ ст. опинилися у територіальних межах цих країн, у новітній період по-різному намагалися зберегти або відродити свою історико-культурну спадщину та національну ідентичність. Аналіз українськомовної преси в суміжних із Закарпаттям державах засвідчує, що проблемно-тематичні шари, до яких звертаються видання, доволі близькі в українських громадах кожної з цих країн. Однак періодичність, тиражність та способи вирішення національно-культурних проблем підтверджують, що розвиток українськомовного сегмента в Румунії, Словаччині та Угорщині має свої специфічні особливості. Спостерігаємо, що у Словаччині та Румунії, де українськомовна преса існувала й за комуністичних часів, сучасні умови її розвитку гірші, ніж в Угорщині, де така преса з'явилася лише після розпаду соціалістичної системи. Так, всередині минулого століття на території Словаччини видавалося близько 10 українськомовних газет і журналів («Пряшівщина», «Дзвіночок», «Піонерська правда», «Лабірські вісті», «Піддуклянський Хлібороб», «Піддуклянська газета» («Піддуклянські вісті»), «Заповіт Кирила і Мефодія», «Благовісник», «Дружно вперед», «Дукля»), сьогодні інформаційні потреби української громади Словаччини задовольняють лише одна газета-двотижневик («Нове життя») та два журнали («Дукля», «Веселка»). Це зумовлено активними асиміляційними процесами (спочатку Чехословаччини, потім Словаччини), а також штучним поділом української громади на українців та русинів, створенням інформаційних міфів про престижність здобування освіти лише державною мовою, медійною підтримкою соціального стереотипу про те, що всі українці причетні до кримінальних угруповань, рекетирства тощо. Подібні тенденції спостерігаємо й в українськомовній періодиці Румунії, яка, крім того, постраждала з огляду на політику тоталітарного режиму Н. Чаушеску та переслідування спецслужби Секурітате. Сьогодні в Румунії інформаційні потреби української громади забезпечують чотири українськомовні видання («Український вісник», «Вільне слово», «Наш голос», «Дзвоник») та одне румунськомовне («Curierul ucraínean» – «Український кур'єр») – для тих українців, що вже не володіють рідною мовою. В Угорщині в новітній період засновано два українськомовних видання (газета, а відтак журнал «Громада» та щорічник «Календар українців Угорщини»). Завдяки консолідації української громади і створенню «Товариства української культури Угорщини» вдалося налагодити активне культурно-просвітницьке життя української спільноти, а також видавати достатньо модерну кольорову періодику, а згодом і репрезентувати її на власній інтернет-сторінці. Не ідеалізуючи ситуацію, зауважимо: якщо умови інформаційного забезпечення

рідною мовою угорських українців сприяють толерантності й стрімкому покращенню становища громади за останні роки (від невизнання існування українського етносу на території Угорщини до матеріальної підтримки з боку держави та представництва в органах влади), то в Румунії та Словаччині ситуація складається по-іншому. Активні роки румунізації та пословачення українськомовних громадян, закриття українських шкіл призвели до різкого зменшення чисельності українського етносу. Українськомовна преса в цих країнах, так само, як і українські громади, потребують від нашої держави щонайменше систематичних дипломатичних візитів та моральної підтримки.

7. Аналіз періодики Закарпаття, опрацювання соціологічних опитувань, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених дають підстави стверджувати, що інформаційний обшар, зокрема сегмент преси, в прикордонних поліетнічних регіонах потребує посиленої уваги влади та вироблення інформаційно-комунікаційної стратегії. В сучасній ситуації у розрізі збереження стійкої національної ідентичності та формування ідентичності громадянина, захисту інформаційної та національної безпеки країни журналістам, керівникам ЗМІ та чиновникам, що відповідають за регулювання медійного простору, варто враховувати таке: 1) місцева періодика (особливо та, що фінансується за державні кошти) в регіонах компактного проживання національних меншин мусить спрямовувати зусилля на формування не лише етнічної, але й громадянської ідентичності; 2) особливої уваги потребують питання інтеркультурної комунікації як між регіонами України, так і всередині поліетнічних територій; 3) довільне трактування в медіа національної ідеї та нігілістичні способи досягнення консолідації українського суспільства призводять до протилежного ефекту (сепаратизм на Донбасі, гіпотези про створення автономного угорського округу на Закарпатті); 4) захоплення ЗМІ політичними гіпотезами, теоріями про виняткову своєрідність окремих територій України, унікальність поодиноких субетносів породжують нестабільність у карпатському євро регіоні («русинське питання» на Закарпатті, Пряшівщині, Мараморощині; визнання гуцулів окремим етносом у Румунії тощо); 5) слабка реакція українських медіа, дипломатії та політиків на радикальні декларації вороже налаштованих закордонних політиків може призвести до втрати територіальної цілісності держави (АР Крим, події на Донбасі, агресивна політика угорської партії Йоббік тощо).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Окремі видання

1. Бідзіля Ю. М. Періодика транскордоння в контексті міжнаціональної комунікації: монографія / Юрій Бідзіля. – Ужгород: Вид-во ПП «АУТДОР-ШАРК», 2016. – 472 с.

2. Бідзіля Ю.М. Преса Закарпаття XIX – XX століть : посібник для журналістів / Юрій Бідзіля. – Ужгород : Ліра, 2001.– 80 с.

Фахові видання із соціальних комунікацій

3. Бідзіля Ю.М. Журнал «Громада» як популяризатор українства в Угорщині / Ю.М. Бідзіля // Українська періодика : історія і сучасність. – Львів, 2014. – С. 276–284.

4. Бідзіля Ю.М. Журналістика і проблеми насилля над масовою свідомістю / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. Сер. Філологія. – № 6. – Підприємство «Ліра». – Ужгород. – 2002. – С.130–134.

5. Бідзіля Ю.М. Інформаційна безпека поліетнічного регіону: пошук нової медіасистеми (на прикладі Закарпаття) / Ю.М. Бідзіля // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В.В.Різуна; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – лип. – верес. – Т. 56. – С. 195–203.

6. Бідзіля Ю.М. Інформаційний простір Закарпаття крізь призму проблем міжкультурної комунікації / Ю.М. Бідзіля // Наукові записки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 60. – 2014. – С. 198–206.

7. Бідзіля Ю.М. Мовна політика ЗМІ в поліетнічному середовищі (на прикладі сучасних періодичних видань Закарпаття) / Ю.М. Бідзіля // Стиль і текст. – Випуск 2. Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – (Свідоцтво Серія КВ № 4299 від 13.06.2000 р.). – С. 6–17.

8. Бідзіля Ю.М. О. Духнович у контексті сучасних інформаційних технологій / Ю.М. Бідзіля // Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник / за ред. В.В.Різуна; КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – квіт. – черв. – Т. 11. – С. 53–57.

9. Бідзіля Ю.М. Олена Рудловчак – журналістка і дослідниця / Ю.М. Бідзіля // Журналістика: науковий збірник / за ред. Н.М.Сидоренко. – К.: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 114–120.

10. Бідзіля Ю.М. Особливості розвитку україномовних медіа в Угорщині та Румунії / Ю.М. Бідзіля // Сімферополь. Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського. Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Наук. журн. Сер. «Філологія. Соціальні комунікації» – Т. 23 (62). № 4. – 2010. — С. 13–26.

11. Бідзіля Ю.М. Особливості розвитку україномовної преси в Угорщині та Румунії / Ю.М. Бідзіля // Сучасні пробл. мов-ва та літ-ва. – Вип. № 9. – Ужгород : Госпрозрах. Ред.-видав. відділ управ. у справах преси та ін форм, 2005. – С. 384–389.

12. Бідзіля Ю.М. Преса Закарпаття: від демократії до радянзації (40–60-ті рр. ХХ століття) / Ю.М. Бідзіля // Українська періодика: Історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої Всеукр. наук-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. – 2002. / НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаніка. НДІ періодики; за ред. М.М.Романюка. – Львів, 2002. – С. 590–594.

13. Бідзіля Ю.М. Проблема етнотолерантності в сучасному інформаційному просторі (на прикладі медійного простору Закарпаття) / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 17. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 6–10.

14. Бідзіля Ю.М. Проблеми етнопсихології та відродження культури на сторінках ромської газети «Романі Яг» / Ю.М. Бідзіля // Сучасні пробл. мов-ва та літ-ва. – Вип. № 5. – Ужгород : Ліра, 2002. – С. 290–294.
15. Бідзіля Ю.М. Проблеми функціонування україномовної преси Словаччини (середина ХХ – початок ХХІ століття) // Сімферополь: Тавр. нац. ун-т ім. Вернадського. Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. – Сер. «Філологія. Соціальні комунікації». – Т. 26 (65). Ч. 1. – № 3. – Сімферополь, 2013. – С. 96–105.
16. Бідзіля Ю.М. Румуномовна преса Закарпаття: історія та проблеми становлення / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 8. – Ужгород : Ліра, 2003. – С.115–120.
17. Бідзіля Ю.М., Сівак О.М. Трансформація інформаційних жанрів у сучасній журналістиці / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 7. – Ужгород : Ліра, 2003. – С. 89–92.
18. Бідзіля Ю.М. Закарпатська преса в період угорських революційних подій 1956 / Ю.М. Бідзіля // Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення одинадцятій Всеукраїнській науково-теоретичній конференції. Львів, 29–30 листоп. 2013; НАН України, ЛННБУ ім. В.Стефаника, НДІ пресознавства; за ред. М.М.Романюка. – Львів, 2013. – С. 179–191.
19. Бідзіля Ю.М. Словацька преса на Закарпатті як модус відродження національної ідентичності / Ю.М. Бідзіля // Образ: науковий журнал / за ред. Н.Сидоренко, О.Ткаченко; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Сумський державний університет. – Вип. 2 (17). – Київ: Суми, 2015. – С. 55-63.
20. Бідзіля Ю.М. Специфіка висвітлення соціально-культурної тематики в україномовному будапештському часописі «Громада» / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 12. – Ужгород: Ліра, 2005. – С. 164–166.
21. Бідзіля Ю.М. Специфіка регіональної преси в умовах інформаційної глобалізації (на прикладі Закарпаття) / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 11. – Ужгород: Ліра, 2005. – С.157-164.
22. Бідзіля Ю.М. Специфіка розвитку преси в поліетнічному середовищі (на прикладі сучасної закарпатської преси) / Ю.М. Бідзіля // EX PROFESSO: зб. наук. пр. / ред. кол.: В.Д. Демченко та ін. – Вип. 3. – Д.: Вид-во Дніпропет. унів-ту, 2001. – С. 217–228.
23. Бідзіля Ю.М. Сучасна закарпатська преса і деякі проблеми інформаційної глобалізації / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 5. – Ужгород : Ліра, 2000. – С.130–134.
24. Бідзіля Ю.М. Сучасна преса Закарпаття у контексті українського державотворення / Ю.М. Бідзіля // Актуальні проблеми журналістики: збір. наук. пр. – Ужгород : Ліра, 2001. – С. 24–32.

25. Бідзіля Ю.М. Сучасна україномовна преса в Італії / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 15. – Ужгород: Говерла, 2007. – С.122–127.

26. Бідзіля Ю.М. Сучасний інформаційний простір Закарпаття крізь призму етнотолерантності / Ю.М. Бідзіля // Вісник Львівського університету. – Сер. журналістика / збір. наук. пр. – Вип. 38. – Львів, 2013. – С. 98–106.

27. Бідзіля Ю.М. Сучасний інформаційний простір України як специфічний вияв постмодернізму / Ю.М. Бідзіля // Сімферополь: Тавр. нац. унів-т ім. В. І. Верандського. Культура народів Причорномор'я. Науч. журнал. – № 137. – Т. 2. – Сімферополь, 2008. – С. 317–321.

28. Бідзіля Ю.М. Сучасні періодичні видання Закарпаття у контексті національного відродження / Ю.М. Бідзіля // Вісник Львівського університету. – Серія: Журналістика. – Вип.21. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 198–202.

Зарубіжні періодичні та продовжувані видання

29. Bidzilya Yuriy. The Problem Of Ethnic Tolerance In The Modern Information Space / Y. Bidzilya // IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS). Vol. 21, Issue 2, February. 2016. – P. 33–37.

30. Bidzilya Yuriy. Contemporary Transcarpathian media in the context of the language information policy / Y. Bidzilya // International Scientific Journal.– № 2. – 2016. – P. 65–70.

31. Bidzilya Yuriy. Slovak press in Zakarpattia as the revival of national identity / Y. Bidzilya // European Journal of Science & Theology. December 2015 Vol. 11 No. 6 – P. 67–78.

32. Бідзіля Ю.М. Ромські медіа на Закарпатті в контексті проблем міжкультурної комунікації / Ю. М. Бідзіля // Journal Eastern European Research Journal. – № 3 (7). – 2016. – С. 92 – 98.

Зарубіжні матеріали конференцій

33. Бідзіля Ю. «Етнічна преса»: проблема окреслення поняття / Ю. Бідзіля // Ukrajinské media na Slovensku po roku 1945 a prezentácia Ukrajiny v nich. – Prešov: Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky, 2016. – S. 157–176.

Наукові збірники, матеріали конференцій та інші видання

34. Бідзіля Ю.М. Закарпатська періодика й проблеми формування національно-інформаційної ідентичності місцевих українців / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. — Серія Філологія. Соціальні комунікації. – № 2 (30). – Ужгород : Говерла, 2013. – С. 161–169.

35. Бідзіля Ю.М. Мас-медіа Закарпаття як фактор міжкультурної комунікації / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Серія Філологія. Соціальні комунікації – № 1 (29). – Ужгород : Говерла, 2013. – С. 283–293.

36. Бідзіля Ю.М. Україномовна преса Словаччини: історія піднесення та проблеми занепаду / Ю.М. Бідзіля // Збірн. праць Науково-дослідного інституту пресознавства / відп. ред. М.М. Романюк; НАН України, ЛННБУ

ім. В. Стефаніка, НДІ пресознавства. – Вип. № 3 (21). – Львів, 2013.– С. 3–20.

37. Бідзіля Ю.М. Міжкультурна чи медійна комунікація? / Ю.М. Бідзіля // Мультимедійна журналістика – молоді України: [збірка матеріалів Першої кримської школи напрямку «Нові медіа»] / редактор-упорядник Ю.О. Голоднікова. — Сімферополь : ДІАЙП, 2010. – С. 59–63.

38. Бідзіля Ю.М. Мовна політика в поліетнічному середовищі (на прикладі сучасної закарпатської преси) / Ю.М. Бідзіля // Реалізація в Закарпатській області державної мовної політики та основних положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Матеріали міжнародного круглого столу, 30 листопада 2006 року, м. Ужгород, Україна. / за ред. Л.О. Белея. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 42–56.

39. Бідзіля Ю.М., Тарканій Г.М. Специфіка конфліктного в публіцистиці В'ячеслава Чорновола / Ю.М. Бідзіля, Г.М. Тарканій // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 13. – Ужгород: Говерла, 2006. – С.109–116.

40. Бідзіля Ю.М., Надворна І.В. Громадянська позиція журналіста і проблема «політичного браконьєрства» в публіцистиці Петра Скунця / Ю.М. Бідзіля, І.В. Надворна // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – № 25. – Ужгород : Говерла, 2011. – С.141–149.

41. Бідзіля Ю.М., Надворна І.В. Творчі горизонти Петра Скунця-публіциста / Ю.М. Бідзіля, І.В. Надворна // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – № 27. – Ужгород : Говерла, 2012. – С. 202–210.

42. Бідзіля Ю.М. Наукові праці професора Й.О. Дзензелівського на сторінках журналу «Карпатський край» (1993–2000) як джерело вивчення етноспецифіки регіону / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – № 24. – Ужгород : Говерла, 2011. – С. 219–227.

43. Бідзіля Ю.М. О. Духнович у контексті сучасних інформаційних технологій. Олександр Духнович – визначний педагог, мислитель і громадсько-політичний діяч Закарпаття / Ю.М. Бідзіля // Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Олександра Духновича. 24 – 26 квітня 2003 року. Ужгород, Україна. – Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003.– С. 102–110.

44. Бідзіля Ю.М., Тарасюк О.М. Патогенна інформація на сторінках всеукраїнської газети «Факти» / Ю.М. Бідзіля, О.М. Тарасюк // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 9. – Ужгород : Ліра, 2004. – С.116–120.

45. Бідзіля Ю.М. Олена Рудловчак – журналіст і дослідник періодики Закарпаття / Ю.М. Бідзіля // Методика викладання історико-журналістських дисциплін і професійні потреби: Матеріали секційного засідання кафедри історії журналістики Міжнародної наукової конференції «Журналістика 2008: українське журналістикознавство, освіта, термінологія і стандарти», Київ, 17–18 квітня 2008 р. / Київ. нац. унів-т ім. Т.Шевченка, Ін-т

журналістики; Дослідницький центр історії української преси; за ред. Н.М.Сидоренко. – К., 2008. – С. 87–90.

46.Бідзіля Ю.М. Проблема міжкультурної комунікації в поліетнічному інформаційному просторі (на прикладі Закарпаття) / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – № 21. – Ужгород : Говерла, 2009. – С. 125–134.

47.Бідзіля Ю.М., Стецьків М.В. Імідж України в Російських електронних засобах масової інформації (на прикладі телеканалів ОРТ, НТВ і РТР) // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 20. – Ужгород : Говерла, 2009. – С. 85–88.

48. Бідзіля Ю.М. Тема будительства в науковій спадщині П.В.Лінтура / Ю.М. Бідзіля // Будівничий культури. Збірник матеріалів до 100-річчя від дня народження Петра Лінтура / упорядник Сенько І.М. – Ужгород : Карпати, 2010. – С. 151–166.

49.Бідзіля Ю.М. Угорський етнос та угорськомовна преса на Закарпатті / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – № 23. – Ужгород : Говерла, 2010. – С. 104–113.

50.Бідзіля Ю.М. Українська преса періоду постмодернізму (до постановки проблеми) / Ю.М. Бідзіля // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003. / НАН України. ЛНБ ім. В.Стефаника. НДІ періодики; за ред. М.М.Романюка. – Львів, 2003. – С. 743–750.

51.Бідзіля Ю.М. Філософія комунікації постмодернізму в «Записках українського самашедшого» Ліни Костенко / Ю.М. Бідзіля // Сімферополь: Тавр. нац. унів-т ім. Вернадського. Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського. – Сер. «Філологія. Соціальні комунікації». – Т. 24 (63) Ч. 1. – № 4. – Сімферополь, 2011. – С. 22–31.

52. Бідзіля Ю.М. Український сегмент преси в інформаційному просторі Італії / Ю.М. Бідзіля // Ученые записки Таврического национального ун-та им. В.И.Вернадского. – Сер. «Филология. Соц. коммуникация». – Т. 21 (60) № 1. – Симферополь, 2008. – С. 11 – 21.

53.Бідзіля Ю.М., Улиганець М.В. Тематичне наповнення передач Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії як індикатор суспільно-політичних умов / Ю.М. Бідзіля, М.В. Улиганець // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 19. – Ужгород : Говерла, 2008. – С. 104–107

54. Бідзіля Ю.М. Формування сучасної української емігрантської преси в Італії / Ю.М. Бідзіля // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 19. – Ужгород : Говерла, 2008. – С. 98–103.

55. Бідзіля Ю.М., Завадяк В.І. Специфіка розвитку районної преси Закарпаття в часи «Відлиги» / Ю.М. Бідзіля, В.І. Завадяк // Науковий вісник Ужгород. унів-ту. – Сер. Філологія. – № 16. – Ужгород : Говерла, 2007. – С. 131–136.

АННОТАЦІЯ

Бідзіля Ю. М. Преса як засіб етноідентифікації у мультикультурному інформаційно-комунікаційному середовищі Закарпаття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Інститут журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації досліджено пресу Закарпаття як важливий соціальний інститут, що впливає на специфіку етнічної та громадянської ідентичності цього регіону крізь призму толерантності в міжнаціональній комунікації. На тлі суспільно-історичних умов відстежено основні етапи й проблеми розвитку закарпатського поліетнічного інформаційного континууму, розкрито особливості його функціонування під владою різних країн та державних утворень. Проаналізовано специфіку інформаційного чинника як своєрідного маркера у формуванні етнічних спільнот краю та їхніх культур з позиції соціальної комунікативістики. Досліджено взаємозв'язки між розвитком періодики українських спільнот Словаччини, Румунії та Угорщині й піднесенням їхнього національного й культурно-просвітницького руху.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційний простір, преса етнічних спільнот, соціальна комунікація, журналістика, міжкультурна комунікація.

АННОТАЦІЯ

Бидзиля Ю. М. Пресса как способ этноидентификации в мультикультурном информационно-коммуникационном пространстве Закарпатья. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.04 – теория и история журналистики. – Институт журналистики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2016.

В диссертации исследовано печать Закарпатья как важный социальный институт, влияющий на специфику развития этнической и гражданской идентичности мультикультурного региона сквозь призму толерантности в межнациональной коммуникации. На фоне общественно-исторических условий рассмотрены основные этапы и проблемы развития закарпатского полиэтнического информационного континуума, раскрыты особенности его функционирования под властью различных государств и государственных образований. Проанализирована специфика информационного фактора как своеобразного маркера в формировании этнических сообществ региона и их культур с позиции социальной коммуникации. Исследовано взаимосвязь между развитием периодики украинских сообществ в Словакии, Румынии и Венгрии и подъемом их национального и культурно-просветительского движения.

Ключевые слова: информационно-коммуникационное пространство, пресса этнических сообществ, социальная коммуникация, журналистика, межкультурная коммуникация.

ANNOTATION

Bidzilya Y. M. Press as a way of self identification in multicultural information and communication space of Transcarpathia. – The manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Science in Social Communications in specialty 27.00.04 - theory and history of journalism. – Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis deals with the research of printing media of Transcarpathia as an important social institution that affects the specific ethnic and civil identity of a multicultural region through the prism of tolerance and intercultural communication. The article analyses the stages of development of the Transcarpathian information continuum in the context of historic and political background under the rule of different states. The development of the periodical press in Transcarpathia since its birth (1845–1858) is divided into the following periods: 1) Dual Monarchy (1867–1919) 2) the time of the Czechoslovak Republic (1919–1938); 3) National autonomy and the Carpathian Ukraine (1938–1939) 4) the occupation of Horthy Hungary (1939–1944); 5) the Soviet regime (1945–1991); 6) the period of independent Ukraine (since 1991). The study has introduced 298 periodicals into the history of journalism. These are 276 Ukrainian media and 22 more media belonging to the other ethnic and national communities that live in the area.

In the historic context the article proves that all the media of Transcarpathia (both the ones that meet the informational needs of the state-forming nation, and ones that meet the needs of the other ethnic groups) function as the means of national identity that express various ethnic communities in the region. There is an established interdependence between the development and the rise of national periodicals and cultural as well as educational movement of the ethnic communities. It is proved that the periodical press of the Hungarian, Romanian, Russian, Slovak, Roma, German and some other ethnic communities in the Carpathian region has its own typological features influenced by the specific national culture. Depending on the historical, social and political circumstances these features could be more and less expressive. Every national community in Transcarpathia has its own characteristics in the process of ethnic identity expressed through the media in their own language. Despite the repressive measures in the Soviet times, the Hungarians still maintained a certain system of periodicals in their native language. That is why the Hungarian informational renaissance has not only expanded the diversity of press and but has also overcome some "taboos". In contrast to that the Romanians and Slovaks of Transcarpathia had a more complicated situation. The press in their native language served as a means of restoration for their ethnic identity. In the Soviet period the Romanians of Transcarpathia received information from periodicals in

the Moldovan language. The Slovaks did not have any form of their own media, schools, church or some other educational and cultural institutions.

The prohibition of German periodicals in the period of Soviet totalitarianism, repression and oppression of national and cultural traditions of the Germans in Transcarpathia (in fact, immigrants from Austria) led to the sharp decrease of their population. Many of them emigrated or got assimilated. In the time of the independent Ukraine there was an attempt to publish a newspaper for the Carpathian Germans in their own language («Wiedergeburt» - «Revival»). The analysis of newspaper materials and sociological research proves that the Russian language periodicals of Transcarpathia have experienced a difficult process. The Russians lost the status of the "title nation" and acquired a complex "the loss of a great country." This complex is also expressed by the instructive mentoring style in the Russian media during the early years of independence. The way of understanding its quantitative minority in the new environment, not only in the Carpathian region, but also in the whole of Ukraine is rather a painful process for the Russian community. In addition to that the media situation is regularly "heated" by messages from Russia about the discrimination of Russian-speaking population.

There has been done research of Roma periodicals in the Carpathian region, the appearance of which has been an important factor in the growth of informational and cultural awareness of the Roma population in the region. It is also an attempt to overcome the secondary complex. The media coverage of the Roma ethnic revival process, especially in the field of culture, has an appeal to the nation's history, the study of the Roma language, literature, folklore and the revival of traditional Roma crafts, etc.

The analysis of the so-called "Ruthenian" periodicals of recent times indicates, on the one hand, tolerance of "Rusyns" who are trying to preserve the historical and cultural traditions of the region, but on the other hand, shows crisis of national identity. All this information is supported by some foreign countries interested in creating an unstable situation in the region. The analysis of the "Ruthenian" publications shows that there is a problem in the lack of media attributes and the lack of a codified language.

The research shows the relationship between the development of periodicals of Ukrainian communities in Slovakia, Romania, Hungary and the rise of their national, cultural and educational identity. It is proved that the print media play an important role in the informational mode of differentiation in a foreign language environment. The author offers criteria of terminological designations for media ethnic and national communities in order to avoid double semantics and the negative assessment of quality in research on social communications.

From the point of social communication it is proved that the periodical press in the multicultural region functions as a significant informational factor. It operates as a peculiar marker for the ethnic communities, their culture and the formation of ethnic and civic identity.

Keywords: information and communication space, ethnic media, social communication, journalism, intercultural communication.